Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 275 (9652) | 1974 чылдың ноябрь 24, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттивген | Өртээ 2 көп.

РСФСР-ниң Дээди Соведин чыылдырар дугайында РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чарлыы

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Совединиң сески чыыжының сески сессиязын 1974 чылдың декабрь 24-те Москва хоорайга чыылдырар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1974 чылдың ноябрь 22.

АКШ-тың Президентизи Дж. Фордтуң Владивостокта келгени

ВЛАДИВОСТОК, ноябрь 23. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев-биле ужуражыр дээш Американың Каттышкан Штаттарының Президентизи Джеральд Форд бүгүн Владивостокта чедип келген.

Совет Эвилелиниң болгаш Американың Каттышкан Штаттарының күрүне туктары-биле шиметтинген Владивосток аэропортунга Дж. Фордту самолёт чанындан СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, ССРЭ-ниң АКШ-та элчини А. Ф. Добрынин уткуп алган.

Аэродроига АКШ-тың Президентизин хамаатты ужар чүүл министри Б. П. Бугаев, СЭКП-ниң Приморье крайкомунуң бирги секретары В. П. Ломакин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, Приморье крайкүүскомунуң даргазы И. И. Штодин, Ыраккы Чөөл чүктүң Кызыл туктуг шериг округунуң шериглериниң командылакчызы армия генералы В. И. Петров, Оожум океанның Кызыл туктуг флодунуң командылакчызы вице-адмирал В. П. Маслов болгаш өске-даа албан кижилери база уткан.

Дж. Форд-биле кады күрүне секретары, Президентиниң национал айыл чок чорук айтырыгларының талазы-биле дузалакчызы Г. Киссинджер, АКШ-тың ССРЭ-де элчини У. Дж. Стессел, Президентиниң дузалакчызы Рамсфелд, Президентиниң чөвүлекчиви Р. Хартман, күрүне департаментиниң чөвүлекчизи Сонненфелдт, күрүне секретарының орулакчызы А. Хартман, Президентиниң национал айыл чок чорук айтырыгларының талазы-биле дузалакчызының орулакчызы генерал Б. Скаукрофт, Президентиниң пресс-секретары Р. Нессен олар келген.

Аэродромдан Владивосток чоогунда резиденцияже орукка ийи шак дургузунда поезд-биле чоруп орда, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң АКШ-тың Президентизи Дж. Форд-биле бирги беседазы болган.

Найралдыг, ажыл-ишчи байдалга боон эрткен беседага СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, ССРЭ-ниң АКШ-та элчини А. Ф. Добрынин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, америк таладан — күрүне секретары, Президентиниң национал айыл чок чорук айтырыгларының талазы-биле дузалакчызы Г. Киссинджер, АКШ-тың ССРЭ-де элчини У. Дж. Стессел, департаментизиниң чөвүлекчизи Х. Сонненфелдт олар киришкен.

ТУДУГНУҢ ТЕМПИЗИН ДҮРГЕДЕДИР

Республиканың тудуг организацияларының ажылдакчылары тодарадыкчы чылдың планныг онаалдаларын, бедиткен хүлээлгелерин чедишкинниг боттандырар дээш күжениишкинниг ажылдап, чамдык эки түңнелдерни чедип ап турар. Эрткен чылдың ол үезинге дөңнээрге бо чылдың он айларында 13,3 хуу хөй кол фондуларны ажыглалга киирген. Чыл эгезинден бээр элээн хөй улуг тудуглар ажыглалга киргилээн. Көдээ тудугжуулар 1570 баш бода болгаш барык 40 муң баш шээр малдарга кажааларны туткан.

Тываның электри четкилериниң коллективи чурттанчылыг суурларны база колхоз, совхозтарның бүдүрүлге чорудулгазын электрижидер талазы-биле хөй ажылдарны боттандырып, чылдың планын чедишкинниг боттандырып турар.

Ниити өредилге школаларын, кадык камгалал болгаш культура албан черлерин, коммунал ажыл-агый бүдүрүлгелерин тудар болгаш ажыглалга киирер талазы-биле күрүне планы чедишкинниг боттанып турар. Чижээлээрге, он айларның дургузунда эрткен чылда турганындан ийи катап хөй олуттуг школаларны ажыглалда киирген. Кадык камгалал, культура албан черлери тударының чыл планнары ажыр күүсеттинген.

Республиканың Коммунал ажыл-агый министерствозунуң тудуг септелге участоктарының, эргелелдериниң бо тодарадыкчы чылда эки ажылдап турарын демдеглээр херек. Чурттакчы чоннуң амыдырал хандырылгазынга бараан бооп турар бо адырның ажылдакчылары боттарынга алган бедиткен хүлээлгелерин ай, квартал аайы-биле чедишкинниг күүсеп келген болгаш беш чылдың сөөлгү чылы — 1975 чылдың күрүне планын долдур болгаш ажыр күүседиринге боттуг үндезинни тургузуп алган. Министерствога хамаарышкан «Тыва септелге тудуг» трест (эргелекчизи М. П. Емельянцев) он айларның керээлиг ажылдарының планын 108,1 хуу, а чылдың планын ол үениң дургузунда 92,7 хуу күүседип, тудуг трестериниң арызында социалистиг чарыштың бирги одуруунда чоруп турар. Тываның орук тудугжулары база-ла эки көргүзүүлерлиг чылды доозуп турар.

Ындыг болзажок чыл төнчүзүнге чедир арткан үеге хамаарыштыр алырга, капитал тудугда байдал дүвүренчиг бооп артпышаан. Керээ өзугаар кылыр ажылдарның он айлар планың бистиң тудуг организацияларывыс чедир күүсетпээн. Ол көргүзүг 98,8 хуу болган, а чылдың тудуг планы он айларның дургузунда 82,6 хуу күүсеттинген бооп турар. Он айларның дургузунда барык үш миллион ажыг рубльдиң тудугмонтаж ажылдары чедир кылдынмаан.

Тудуг организацияларының администрация черлери, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары капитал тудугда болдунган хожудаашкындан чогуур түңнелди үндүрүп, чыл планында көрдүнген объектилерни дүрген доозуп, ажыглалга киирериннче бүгү күштү болгаш курлавырларны мобилизастаар ужурлуг. Маңаа кол үүл болза, кайы-даа тудуг организациязы кижи күжүн болгаш техника чепсек-херекселдерни хөй санныг объектилерге үүрмектеп чартыктырбайн, шала кылдынган кол-кол тудугларны дүрген доозарынче мөөңнээри болур.

Ындыг объектилер бисте эвээш эвес. Чижээлээрге, далган комбинадын, ыяш ажылдап кылыр комбинаттың бирги эзлчээн, сай-керамзит заводун, трестерниң тудуг баазаларын беш чыл планында айытканын ёзугаар эрткен чылын-на ажыглалга киирер ужурлуг турган. Оларның тудуу ам-даа доозулбаан, оларны тудуп турар тудуг организациялары «Тыва тудуг» болгаш «Тыва көдээ тудуг» трестер база ол бүдүрүлгелерниң чагыкчылары — одалга үлетпүр, үлетпүр тудуг материалдарының, тараа продуктулар эргелелдери бо хүннерде шимитпирлиг хемчегларни албас болза, ук объектилерниң чамдыктары бо чылын ажыглалга кирбейн барып болур.

Бо объектилерни чыл төнчүзүнге чедир ыяап-ла доозар дээш улам күжениишкинниг ажылдаарынче тудугжуларны мобилизастап, ук тудугларның республика үлетпүрүнге кайы хире улуг рольдуг бооп турарын оларга пропаганда, агитацияның бүгү хевирлерин ажыглап турган болгаш ажылдырлавышаан, тудугжу бүрүзүнүң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга болдунар-ла таарымчалыг байдалдарны тургузар херек. Бир эвес бистиң тудугжуларывыс бо чугула объектилерни бо чылын ажыглалга киириптер болза база чагыкчылар оларның телевиделге көрдүнген күчүлерин бети дээрге-ле 50 хуу ажыглап эгелей бээр болза, 5 миллион ажыг рубльдиң немелде продукциязын бүдүрер арга тургустунуп келир. Ол түң дээрге, тодарадыкчы чылдың үлетпүр продукциязын бүдүрер талазы-биле республиканың ажылчы чоннарының алганы бедиткен хүлээлгени чедир күүседиринге херектиг үлүг-хуулар.

Көдээ тудугжуларның мурнунда база-ла улуг сорулгалар турул турар. Олар чыл төнчүзүнге чедир ам-даа 3 миллион ажыг рубльдиң керээлиг ажылдарын кылыр ужурлуг. «Тыва көдээ тудуг» трестиң удуртукчулары, инженер-техникиг ажылдакчылары тус-тус районнарда көжүп чоруур мехколоннга бүрүзүнүң күрүне планын, бодунга алган бедиткен хүлээлгезин ажыр күүсеткен турарын чедип алыр ужурлуг. Ону чедип ап болурунуң бүгү аргалары — кижи күжү, материалдыг нурлавырлар — тресте бар. Маңаа үүгле ажыл-агыйжы болгаш организастыг үүлдер негеттинип турар.

Амгы үеде республика экономиказының бүгү адырларының ажылдакчылары чыл эгезинде алган социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин түңнеп, келир чылдың планныг онаалдарын болгаш беш чылдың ниити даалгазын ажыр күүседирин хандырар хемчегларни ажылдап кылып турар. Тудуг бригадаларындан эгелээш трестерге чедир ындыг хемчегларни амдыгаштан эгелеп ажылдап кылырынче база кышкы үеде тудуг ажылдарының темпизин кошкатпазынче бүдүрүлге участоктарының удуртукчулары, партия организациялары ниччэнгей салыр ужурлуг.

КОНФЕРЕНЦИЯ АЖЫЛЫН ДООСКАН

Кызылда Политиктиг чыдыышкын бажыңында тус чер үлетпүрүнүң болгаш коммунал амыдырал хандырылга ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң V область конференциязы болуп эрткен. Аңаа районнардан, Кызылдан шупту 91 кижи киришкен.

Конференцияга ук профэвилел обкомунуң кылган ажылдарының дугайында отчёттуг илеткелди ооң даргазы З. Ч. Хертек кылган.

Конференция профэвилел обкомунуң чаа составын болгаш ооң президиумун сонгаан. Обкомнуң даргазынга З. Ч. Хертек катап соңгуттурган.

Аңаа келген төлээлер «Чечек» ательениң даврааны чаа хептериниң көргүзүүн, эьт, сүт заводтарының болгаш Тыва коммунэнерго чериниң бот-тывыгыр артистериниң концертин сонуургап көргеннер.

М. АРАКЧАА.

Чыл планын — хуусаа бетинде

ОНГУ БЕШ ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозтуң Дмитрий Спиридонович Доронинге удурткан төп сүт-бараан фермазының саанчылары мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедирп дээш мал ажылының ажылдакчыларының „Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга кириппишаан, тоску беш чылдың эгезинден бээр-ле шалыпчы темп-биле ажылдап келгеннер. Ферманың коллективи беш чыл дургузунда күрүнеге 4210 тонна сүттү садар планныг тургаш, 4221 тонна кылдыр ажыр күүсеткен болгаш ам сүттү онгу беш чылдың үлүүнге киириштир садып эгелээн. Ажыл-ишчи, найралдыг ол коллектив сүт бүдүрериниң беш чыл планын 1975 чылдың февральда бүрүн күүседир деп шинтпирлээн.

Ылаңгыя бо тодарадыкчы чылда саанчылар онза улуг күженишкин-биле ажылдаан. Ферма чылда 1020 тонна сүттү күрүнеге садар планныг. Ону он айлар дургузунда 1035 тонна кылдыр күүсеткеш, ам пландан ажыр дужаап кирипкен.

Инектен сүт саап алырын көвүдедир дээш чарыш саанчылар ортузунда калбарган. Эрткен он айларның түңнелиндип алган, ол он айларда инек бүрүзүнге онааштыр 2663 кг-ны азы эрткен чылдың ол үезинден 430 кг хойну саган. Мария Сат бир инекке онааштыр 2450 кг-ны, азы эрткен чылдыындан 230 кг-ны хөйну саган.

Бистиң корр.

МООЛГА БАЙЫРЛАЛГА БААР

МАРН-ның III съездизиниң болгаш МАР-ның тургустунганының 50 чыл оюнун байырлалынга киржир дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национаддар Совединиң Даргазы В. П. Рубенге баштаткан совет хөй-ниити делегациязы ноябрьниң 22-де Москвадан Улан-Баторже үүшкен.

Делегацияны аэродромга МАР-ның ССРЭ-де элчини Х. Банзарагч үдешкен.

(СЭТА).

Бо чурукта Лариса Черкашина аныяк телеграфист кижи. Ынчалзажок ол Кызылдың харылзаа белдириниде мурнакчы ажылчыннарның бирээзинге саналтырып турар. Ажылынга бедик мергежилдиг аныяк ажылчын Абакан, Красноярск хоорайларының харылзаажыларының конкурс-маргылдааларынга каш удаа киржип, эки көргүзүүлерни чедип алган.

Л. Черкашина албан черлериниң болгаш чоннуң чоруткан телеграмма бижиктерин дүрген дамчыдып, бодунуң ажылын бедик харыысалгалыг күүседип турар.

ЧУРУКТА: Л. Черкашинаның ажылдап орары.

А. НЕВОЛИННИҢ фотозу.

МАЛ ЧЕМНЕРИ КУРЛАТТЫНГАН

«Шамбалыг» совхоз мал чемнери белеткээр планын чогуур өйүнде ажыр күүседкен. Хүнүң бир чугула айтырыг — кыштагларга мал чемнериниң курлавырын тургузары апарган. Ол сорулганы база чедишкинниг шинтпирлеп турар.

Кыштагларже малчыннар көжүреринге, оларга оттуулар ыяш, хөмүр-даш сөөртүрүнге, а кол-ла үүле — мал чемнери чедиреринге 25 тракторну, 10 автомашинаны звеноларга айыы-биле быжыглаан турган. Октябрь эгезинден бээр будун чартык айда олар даандырган харыысалгалыг сорулганы багай эвес күүседкен.

Шээр малдың 15 кыштагларының кодан бүрүзүнде 40 тонна сиген, 60 тонна сааң курлавыры ам тургустунган. Бода мал турлагларында үүгле сиген эвес, концентрат, холуксаалыг өске-даа чемнер четчир. Совхозтуң малчыннары шупту чогуур өйүнде кыштаглаан.

ПАРЛАЛГА ЧАГЫДЫЛГАЗЫ

Совет кижилериниң ыланчыя малчыннарын парлалгага сонуургалы мурнуку кайм-даа чылдардан белээн. «Ону, моны чагыдып ал» деп сүмелээр арга ам эргижирээн, кайда-даа чон ол дээш мурнун былаажып турар апарган. Келир чылдың солунарын, журналдарын бижиндиге «Шамбалыг» совхозтуң малчыннары база бот-идепкейни илередип, өреге бүрүзү 3—4 чагыдылганы кылган.

Ноябрьниң ийиги декадазынга чедир совхозтуң малчыннары «Шын» солунну 40, «Тываның аныяктарын» 35, «Тувинская правданы» 12, төп журналдарны 10 ажыг экземпляры чагыткан. К. Кошкар-оол, О. Комбуштай, Д. Сейнек-оол ышкаш хөй чагыдылгалыг малчыннарны мактаары өөптүт.

Таңды район. П. ШОКПАА.

Тываның кооператорларында

ДЕҢ-ДЕСКИ, ОРГАНИЗАСТЫГ АЖЫЛДААР

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шинтпирлерни амыдыралга боттандырар дээш бүгү улустуң демисеринге Тываның кооператорлары төлептиг үлүүн киирип, тодарадыкчы чылдың социалистиг чарыжының түгүн белик тутканнар. Планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни хуусаа беңинде күүседир, чоннуң садыг хандырылгазының культуразын бедидериннге эки түңнелди Барыын-Хемчик районзу (баштаар чериниң даргазы И. Попов) чедип алган. Он айларда бараан саарылгазының болгаш ниитиниң чемненилгезиниң планын 101,8 хуу күүсеткен. Бо коллектив үшкү кварталда социалистиг чарышка тиилекчи болуп, СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш комсомол обкомунуң шилчилер Кызыл тугун чаалап алган.

Үшкү кварталда ийиги черни Таңды районзу (баштаар чериниң даргазы М. Коломыслова) эвээн. А чарыштың үшкү чериндe Каа-Хем районзу (баштаар чериниң даргазы А. Пересторонин) киргеп. Он айларда бараан саарылгазының болгаш ниитиниң чемненилгезиниң планын Таңды районзу 100,5 хуу, Каа-Хем районзу 100,7 хуу күүсеткен.

Тес-Хем районзу, «ҮТКА 25 чылы» совхозта ажылчын кооперациязы, «Балгазын сельпозу планныг сорулгаларын күүседиринге эки түңнелдерни чедип алган.

Респотребсоюзтуң организацияларының аразында социалистиг чарышка Кызылда садыг баззазы (директору А. Малышев) үшкү кварталда бирги черин эвээн. Мөөцнен садар бараан саарылгазының планын ажыр күүседип, саарылга чарыгдалын эвээжедип, пландан ажыр 13 муң рубльдиң орулгазын киирип алган. Бо коллективке респотребсоюзтуң баштаар чериниң, күрүне садының болгаш хереглел кооперациязының ажылдакчыларының профэвилелиниң область комитединиң шилгиир Кызыл тугун база акша шаңналып тывыскан. Бо баззаның ажыл-ишчилери респотребсоюзтуң ажыл-агыйларының аразында чарышка сөөлгү ийи кварталды улаштыр бирги черин салбайн келген.

Республикада өске-даа хереглекчилер ниитиледдери эки түңнелдерлиг ажылдап турар. Ниитизи-биле 33 садыг организацияларының болгаш бүдүрүлгелериниң 28-и планныг онаалдаларын күүсеткеннер.

Ам дөртү квартал доостур чыгаан. Ынчангаш чыл планын күүседир дээш социалистиг чарышка арткан айларда күженишкинниг ажылдаары, мурнакчы коллективтериг дуржулгазын нептередири чугула. Коллектив бүрүзүнүң удуртукчуларындан, партия, профэвилел, комсомол организацияларындан организакчы улуг ажылды чорудары негеттинер. Бисте ажыглаттымайн турар арга-хурлавырлар, ажылда четпестер эвээш эвес.

Ылаңгыя Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Мөңгүн-Тайга райполары, «Чыраа-Бажы», «Элегес» совхозтарда ажылчын кооперациялары ышкаш коллективтер планныг онаалдаларын күүсетпээннер. Өөр райпозу сөөлгү үеде ажылды эвээн кошкаткан. Чартык чылда бараан саарылгазының планын күүсеткен хирезинде, чылдың ийиги чартыының эрткен айларында күүсетпээн. Бо дээрге райпо баштаар чериниң (даргазы Ч. Айыр-Сана) удуртулга, негелдени кошкан тургусканының түңнели. Магазиннерде бараанларының ассортименти кызыы. Хлеб, хлеб-булочка кылыгларын, чигир, крупа, макарон, кондитер аймаан садары бо-ла үзүкте ли бергилээр. Чоннуң ол талазы-биле негелде-хомудалдары чептүг. Ындыг четпестер Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Мөңгүн-Тайга райполарында, «Чыраа-Бажы», «Сүт-Хөл», «Элегес» совхозтарның ажылчын кооперацияларында база бар.

Садыгның чурумун үрээр таварылгалар кооперация шугумунда когу үзүлбейн турар. Магазиннерни чогуур шагында ажытпас азы эрте хаар, арага аймаан садарының дүрүмүн хажыдар, чамдык бараанларның ортээн садын алыкчыларга коску кылдыр биживес чоруктар бар. Коллективтиң удуртукчуларының, лаңгы, столовая, хөй-ниити комиссияларының, контролёрларның ажылын четпестерни чайладыынче угландырыр, оларның идепкейни көдүрери негеттинип турар.

Ол ышкаш кооперативтиң өөрү-хөреңгизиниң камгалалын күштелдирер сорулгалыг бис. Бо чылдың он айларында безин ниитизи-биле 209 муң рубль түңге өре-самчыгдал кылган 86 таварылга илерээн болуп турар. Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Өөр, Тес-Хем, Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга райполарында, «Тиилелге», «Чыраа-Бажы», «Сүт-Хөл» совхозтарның ажылчын кооперацияларында самчыгдалдудагдалдар болгулаан.

Респотребсоюзтуң баштаар чери үстүнде четпестерни чайладыының хемчеглерин ажылдап кылган. Баштаар чер кежигүшнери, аппараттың тускай эртемнилери хереглекчилер ниитиледдериннге дуза чедирип, ажылда четпестерни чайладыр хемчеглерни алырыбиле чер-чержо үүгүп, боттуг ажылды чорудуп турар.

Хереглел кооперациязының хөй адырлыг ажыл-чорудулгазын ажыл-херекчи өзу-биле шинтпирлээриннге Тываның кооператорлары салыышкынын киирип, чыл планын хуусаа бетинде күүседиринче бүгү күштү мөөңнээннер.

В. МАТЮКОВ, Респотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазының орулакчызы.

Совет-замбий чугаалажыышкыннар уламчылаан

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орулакчызы К. Т. Мазуров олар биле Замбия Республиканың Президентизи К. Каунданың, ЮНИП ТК-ның кежигүнү, ЮНИП ТК-ның политиктиг консультация, эрге болгаш делегей айтырыгларының талазы-биле комитединиң даргазы Э. Муденданың аразында чугаалажыышкыннарны ноябрь 22-де Кремльге уламчылаан.

Ук чугаалажыышкыннар бооп турда, Совет Эвилели биле Замбия Республиканың аразында найырал, кады ажылдажылга харылзааларын улам калбартып, быжыглаарының айтырыгларын чугаалашкан.

Делегейниң ийи талага сонуурганчыг хөй-хөй чугула айтырыгларының талазы-биле сапал-онаал солчуушкуну база болган.

(СЭТА).

Каракалпак АССР-ге Октябрь Революциязы орденни тывыскан

Каракалпак Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың тугунда Ленин болгаш Улустарның найралы орденбиле кожа ноябрь 22-де Октябрь Революциязы орденни кадаан. Каракалпак АССР-ниң ажылчы чоннарының коммунистиг тургузуушкунга чедип алган чедишкиннери дээш база республиканың тургустунган хүнүнде бээр бежен чылын холбаштыр ол бедик хавыяабиле ол республиканы шаңнаан.

Узбекистанның Компартиязының область комитединиң болгаш республиканың Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралы бүрүнгү хүн республиканың найысылалы Нукус хоорайга болган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневти баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюро составын хүндүлүг президиумга улуг «өдүрлүүшкүн-биле соңгаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Ш. Р. Рашидов алдарлыг юбилейи-биле болган Каракалпак АССР-ниң орден-биле шаңнаанынга холбаштыр республиканың ажылчы чоннарынга СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң мурнундан, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң шуут бодундан, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының, Узбек ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң мурнундан өзүг байыр чедирген.

Совет Каракалпакының экономиказы бежен чылдар дургузунда ашыттынмас кылдыр өскерилгеши эш Ш. Р. Рашидов чугаалаан. Ында электроэнергетика, металл ажылдап кылыры, газ, балык, консерва, дааранылга, мебель, полиграфия, тудуг болгаш индустрияның өске-даа хөй-хөй адырлары улуу-биле көгжээн.

Каракалпакының көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери база улуг чедишкиннерни чедип алган. Агаар-бойдузу дыка берге болган бо чылын безин хевеңниг болгаш ристиг эң тергин дүжүдүн алганы автономнуг республиканың хевеңчилериниң болгаш рисчилериниң күш-ажылчы шылгаралы болген.

Бежен чыл мурнунда бижик билир кижилери барык чок турган бо черге өзүлүг-ла культура революциязы боттанган деп, эш Ш. Р. Рашидов онзалап демдеглээн.

Каракалпак АССР-ни Октябрь Революциязы орден-биле шаңнаар дугайында СССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын эш Ш. Р. Рашидов помчаан, чыылганнар диниттиг адыш часкап турда, республиканың тугунга Төрээн чурттуң бедик шаңналын кадап берген.

Узбекистанның Компартиязының Каракалпак обкомунуң бирги секретары К. Камалов илеткел кылган, ленинчи национал политиканың тиилелгезиниң дугайын, Каракалпакының экономиказы болгаш культуразы совет улустарының кайгамчык улуг ог-бүлезиниң ак сеткилдиг дузаламчызының ачызында кижи магадан хаамас кылдыр хөгжээниниң дугайын чугаалаан. Бедик шаңнал дээш СЭКП Төп Комитединнге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш Министрлер Чөвүлелиннге республиканың бүгү ажылчы чоннарының мурнундан К. Камалов чүректиг ханызындан өөрүп четтиришкинин илергейлээн, республиканың ленинчи Коммунистиг партиязы долгандыр сырый каттышкан ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шинтпирлерин күүседир дээш бүгү чүүлдерни кылыр дээрзин бүүзүредип чугаалаан.

СЭКП Төп Комитединнге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиннге байырлыг чагаалы, байырлыг хуралдың киржикчилери улуг сорук киришкин-биле хүлээп алган.

(СЭТА).

Владивосток Ленин кудумчузу.

Ю. МУРАВИННИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Партийжи амыдырал

ЁЗУЛУГ ХАЙГЫЫЛЧЫЛАР БОЛЗУН ДЭЭШ

Улусчу контроль органнарының ажылын эжиждер, оларның ажылынга ажылчоннуң массазын хаара тудар талазы-биле ол органнарга партийжи удуртулганы деңнелин бедидерин СЭКП-ниң XXIV съездизинге чугулалап айыткан. Ону удуртулга болдурбушаан, районнуң партия организациялары, улусчу контроль бөлүктери болгаш постулары ажыл-херекке ёзулуг хайгыылчылар болзун дээш оларга удуртулганы эжиждер талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп турар. Колхозтарда, совхозтарда, бүдүрүлге, тудуг, транспорт черлеринде партия организацияларының улусчу контроль бөлүктерин удуртуп турарының дугайында айтырыгны партия райкомунуң бюрозунга база чугаалаакан.

Улусчу контроль органнарына партийжи удуртулга болза бөлүктериң болгаш постуларның ажылларын идепкейжидеринге, ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң участоктарынга хөй-ниитилин контролюн эжиждеринге дузалап турар. Районда улусчу контрольдуң 60 бөлүктери, 42 постулары ажылдап, оларда хөй-хөй контролёрлар хаара туттунган. Олар хыналдаларны, рейдилерни чорудуп, ооң түңнелдерин бөлүктүң болгаш коллективтиң хыналдарынга чугаалажып, илереттинген четпестерни чайладыры-биле хемчеглер алзын дээш хамаарылгалыг органнарже шилчидип турар. Колхозтарның, совхозтарның база чамдык бүдүрүлге, албан организация черлериниң ажылынга четпестер болгулай бээр. Ындыг четпестерни илереткеш, ону чайладырынга улусчу контролёрлар хөй-ниитиниң коску караа, дыннангыр кулаа болуп турар.

«Алдан-Маадыр» совхозта, Ленин аттыг колхозта (парткомнар секретарьлары Ч. Ондар, С. Донгак, улусчу контрольдуң кол бөлүктериниң дәргалары С. Монге-Назын, О. Ховалыг) улусчу контрольдуң кол бөлүктери идепкейлиг, шудургу ажылдап турар. Ол ышкаш Каа-Хемниң хомур-даш разрезиниң Чадаана участогунда, районнуң кижи эмнелгезинде, «Тыва» совхозта, көжүп чоруур № 463 мехколоннада болгаш өске-даа коллективтерде улусчу контроль бөлүктери багай эвес ажылдап турар.

«Алдан-Маадыр» совхозта партком, партия эге организациялары, улусчу контроль бөлүктеринге удуртулганы эжиждип турар. Ажыл-агыйның сезоннуг ажылларының үезинде түр ажылдаар постуларны (хой кыргыыр пунктуларга, хову турлагларынга) тургузуп, оларның ажылынга дузаны чедирип турар. Ынчангаш улусчу контроль бөлүктери, постулары улусчу контролёрлар-биле кады специалистерни аңаа киириштирбишаан, массалыг хыналдаларны, рейдилерни доктаамал чорудуп турар. Улусчу контрольдуң кол бөлүү аңгы-аңгы 19 айтырыгларны хуралынга чугаалажып, илереттинген четпестерни хөй-ниитиниң киржилгези-биле чугаалакшаш, оларны чайладырының хемчеглерин ап келген. Чамдык хыналдаларның түңнелин совхозтуң дирекциязынга чугаалажып көөрү-биле шилчиткилээн. Мал чеминиң чарыгдалының, малдың ажаалда хайгааралының кыштаглаашкынга белеткелдиң, малчыннарның амыдырал байдалын эжиждеринге холбашлыр алдының турар хемчеглериниң, көдээ ажыл-агый техниказының ажыглал, кадагалалының, часкы база чайгы, күскү ажылдарының талазы-биле улусчу контрольдуң кол болгаш өске-даа бөлүктериниң чоруткан хыналдаларының түңнелдери совхозтуң ажылын эжиждеринге улуг дузаны чедирген.

Улусчу контрольдуң кол бөлүү хөй-ниити организациялары-биле, «Комсомолчу прожекторвун» отрядтары-биле сырый харылзаалыг ажылдап турар. Контролерларның дээштиг ажылының түңнелдеринге хамаарыштыр ол совхозтуң дирекциязы боттуг хемчеглерни ап турар. Улусчу контроль бөлүктериниң ажылының идепкейжээни парткомнуң, салбырларда, бүдүрүлге участоктарында партия эге организацияларының оларны тодаргай удуртуп турарында. Ынчангаш совхоз алган хүлээлгелерни болгаш планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүседип турар.

Ленин аттыг колхозта контролёрлар мал чеминиң чарыгдалын, минералдыг чемишчидилгелериң ажыглалын болгаш кадагалалын, камналга чурумун сагыырын, мал бажынга хорамчаны болдурбазын хынаан рейдилерни чорудуп, четпестерни илереткеш, колхоз баштаар черинге дыннадып турар. «Тыва» совхозта улусчу контрольдуң кол бөлүү (даргазы Каадыр-оол Тувак) хуралдарынга мал ажылынга хамаарышкан айтырыгларны чугаалашкан. Мал бажынга хорамчалыг чоруктар турганын, мал чемин самчыгдаар чорукту болдурбазынче, малчыннарның амыдырал байдалын эжиждеринче кошкак сагыш салып турарын эскергеш, улусчу контроль бөлүү хыналдаларның дузазыбиле ол бүгү четпестерни чайладыр талазы-биле дээштиг ажылды чорудуп, совхозтуң дирекциязынга дузаны чедирген. Ындыг эки ажылдыг бөлүктер эвээш эвес.

Ынчалза-даа районда улусчу контроль бөлүктериниң ажылында четпестер хөй. Чамдык партия организациялары улусчу контроль бөлүктериниң ажылын кошкак удуртуп келген. Ынчангаш оларның чамдыктары инициатива чок ажылдап боттарының эргелегин чөп ажыглавайн турар болгаш хыналдаларны эрецгей чорудуп, ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң чорудулгазында четпестерни дилим эвес илередип, ону чайладырынга боттуг дуза чедирбейн турар. «Большевик» совхозта, «Искра» колхозта улусчу контрольдуң кол бөлүктери (даргалары К. Анзат-Доржу, М. Дамбаа) ажыл-агыйларның бүдүрүлге чорудулгазынга хамаарыштыр хөй хыналдаларны, рейдилерни кылып турза-даа, оларның түңнелин улусчу контролёрларның хуралдарынга эвээш чугаалажып, четпестерни чайладыр талазы-биле кошкак хемчег ап турар. «Сүт-Хөл» совхозта улусчу контрольдуң кол бөлүүнүң (даргазы Д. Таспаяк) ажылы сөөлгү үеде сулараан. Совхозта партком, партия эге организациялары оларның ажылын четпес башкарып, олардан партийжи негелдени кошкаткан.

Харылзаа белдиринде, ыяш ажыл-агыйында, районнуң амыдырал хандырылга комбинадында, «Сельхозтехниканың» автобазазында, «Сельхозтехника» салбырында улусчу контроль бөлүктери кошкак ажылдап турар. Бүдүрүлгелериң болгаш албан организация черлериниң ажылында четпестерни чогуур үезинде илереткеш, ону чайладырынга дээштиг дуза чедирер кылдыр улусчу контроль бөлүктериниң ажылын тургузар талазы-биле чамдык партия организациялары дээштиг ажыл чорутпайн турар. Бөлүктериң ажылының дутайын партия хуралдарынга безин чугаалашпас болгулаар. Улусчу контроль бөлүктери партия организацияларының удуртулгазы-биле ажылдаар, олар партияның идепкейлиг дузалакчызы болур ужурлуг. Улусчу контрольдуң бөлүк бүрүзү четпестерге эптеш чок болуп, ажыл-херектиң эки болуру дээш идепкейлиг демиселчи болур хүлээлгезин партия организациясының удуртулгазы-биле чедиишкиниг күүседип шыдаарлар. «Искра» колхозта, Большевик» совхозта, «Сельхозтехника» салбырында улусчу контроль бөлүктери чоруткан хыналдаларының түңнелдериниң дугайын бөлүктүң, контролёрларының-даа, парторганизацияның бюро-даа хуралдарынга чугаалашпаан.

Улусчу контроль бөлүктериниң болгаш постуларының ажылын идепкейжидер дээш колхозтарда, совхозтарда, бүдүрүлгелерде, албан организация черлеринде партия организациялары оларга удуртулганы күштелдирери чугула. Ажыл-агыйның чугула участоктарга оларның доктаамал, дээштиг ажыл чорударынга партия организациялары доктаамал дуза чедирер ужурлуг.

С. ОНДАР,
Чоон-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

КООПЕРАТОРЛАР СЪЕЗДИЗИ

1970—1973 чылдарының дургузунда хереглекчилер кооперациязының ажылының түңнелдерин болгаш күүлүг ол ниитилел ажыл-агый организациязын улам хөгжүдеринге холбашкан сорулгаларны СССРЭ-ниң хереглекчилер кооперациязының төлөөлериниң IX съездизинге чугаалашкан. Съезд ажылын Москвага, Кремльдиң Улуг ордузунга ноябрь 22-де дооскан.

Съездиниң делегаттары Центросоюзтуң Чөвүлелин, баштаар черин болгаш ревизия комиссиязын сонгаан. Центросоюзтуң баштаар черинің даргазынга А. П. Климовту, Центросоюзтуң ревизия комиссиязының даргазынга В. А. Гудинни сонгаан.

Хереглекчилер кооперациязының отчёттуг үе дургузунда ажыл-чорудулганы СЭКП-ниң XXIV съездизинің төөгүлүг шиитпирлерин күүседиринче улустуң чаагай амыдырал деңнелин бодидер, хоорай чурттуг болгаш көдээ чоннуң амыдырал деңнелин чоокшулаштырар, хоорай биле көдээниң аразында экономика харылзааларын быжыглаар талазы-биле партиниң социал-экономика программазын боттандырарынга идепкейлиг киржиринче бүрүн улганган деп, хүлээн алдынган доктаалда демдеглээн.

Съездиниң делегаттары СЭКП Төп Комитединге, СССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунга болгаш СССРЭниң Министрлер Чөвүлелинге чорудар чагаазын улуг сорук кирипшиниг хүлээп алган.

* * *

Съездиниң делегаттары болгаш аалчылары ноябрь 22-де Кызыл шөлге баргаш, В. И. Ленининиң мавзолейинге чечектер салган.

Кооператорлар Биллиимес солдаттың хөөрүнге база ол хүн чечектер салган.

(СЭТА).

ТЕХНИКАДА ЧАА ЧҮҮЛДЕР

МИНСК. Универсалдыг чаңгыс узукчулуг «ТО-18» деп чүдүрүкчүнү «Ударник» заводта сериялыг бүдүрүлгеже киргген. Ол болза төктүр курган материалдарны чүдүреринге, тудуг шөлдерин дескилээринге, довурак чайладырынга хереглээр боду чоруур үрдүрген дугуйлуг машина-дыр. Чүдүрүкчүнү эптелге болгаш белеткел ажылдарынга база ажыглаан туруп болур.

Бо чылын завод 200 ындыг машинаны белеткеп үндүрер.

ЧУРУКТА: универсалдыг чаңгыс узукчулуг «ТО-18» деп чүдүрүкчү.

И. ЭМИТРОВИЧИНИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

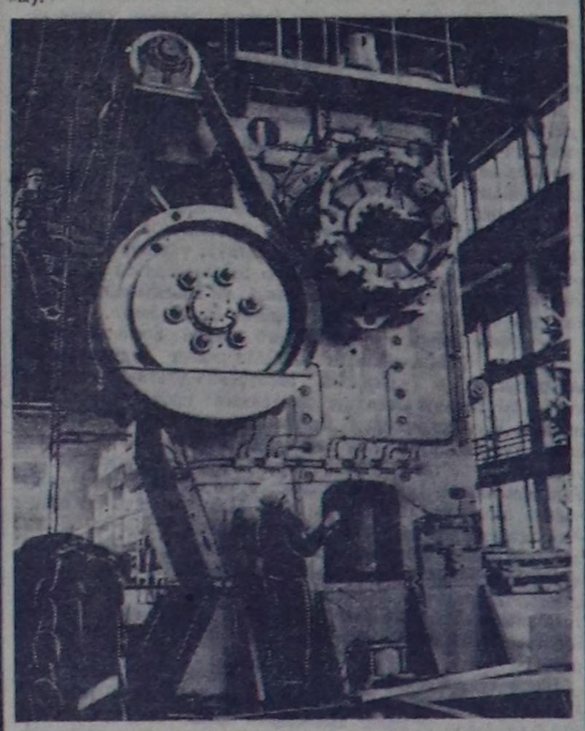

Воронежтің аар механика пресстери бүдүрер заводу даштыкы чурттарның фирмаларынга алдан янзы үлегер-майыктыг, аар 600 хире пресстерин сөөлгү 18 чыл дургузунда чорудуп берген.

Ол завод дарганнаашкын-пресс машиналарын тудуп тургузарының кол бүдүрүлге чери болгаш чүүл-бүрү хевирлиг аар механика пресстерин бүдүрүп үндүрер ыыдыр тускайжыттынып турар. Ол пресстер самолёт, электровоз, автомобиль, мотоцикл бүдүреринге, көдээ ажыл-агый машиналарын, медицина приборларын, чем соодукчуларын, уруглар ойнаарактарын, өске-даа бараннар бүдүреринге ажыглаттынып турар.

Коллективтиң ажылдап турары чаңгыс аай төлевилел бүдүштүг болгаш улуг хире-чергелии-биле деңнеттинген пресстер бүдүрер—кол угланыышкынныг.

Воронеж пресстериниң бедик бүдүрүмчелиг ажылдаарын делегейниң хөй-хөй чурттарының—Францияның, Италияның, ГФР-ниң, Голландияның, Финляндияның болгаш ооң-даа өскелериниң машиналар бүдүрер фирмалары сонуургай берген. Заводтуң продукциязын делегейниң 50 чуртунга чорудуп берип турар. Даштыкы чурттарның тускай эртемниглери оа пресстериниң ажылдаарынга ажыглаттынар хөй-хөй аргаларын, башкарылдазының бодүүн, ондак чогун, чаа, идегелдиг бүдүштүүн, эстетикага таарымчалыг чогаттынганын демдеглеп турар. Олар автоматтыг шугумнарга тудуштур эптеп алырынга таарымчалыг, белен болгаш механизастап, автоматчыдар ажылдың чепсек-херекселдери-биле дериттинген, ынчангаш үнелиг.

Чуга демир хевилээриниң ховар пресстери экспортта онза хереглелдиг. Ол машиналарны баштай-ла Францияның «Рено», «Шосеон», «Пежо» фирмалары чагыдып алган. «Ренонуң» Гавр хоорайда бүдүрүлге черинде ам безин каш-даа совет пресс ажылдап турар. Оларны француз тускай эртемниглер бедии-биле үнелээн.

ЧУРУКТА: Воронеж заводунуң Францияга бүдүрүп берген, дарганнаар хевилел кылыр К8544 презин.

Ю. ЕВСЮКОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ОРДЕННИГ БРИГАДА

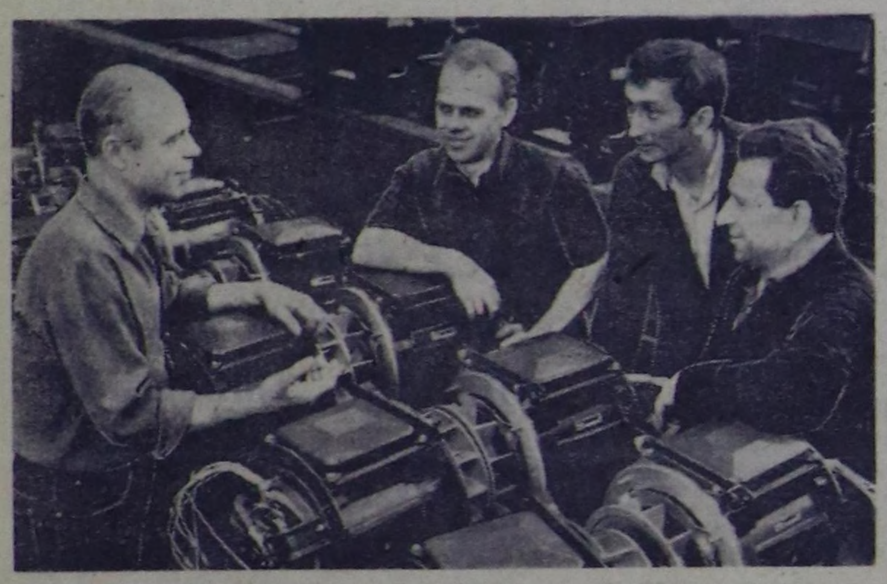

Москваның Владимир Ильич аттыг электромеханиктиг заводунда алдаржып сураг-жаан коллектив — коммунист В. М. Овчинников удурткан коммунистиг күш-ажыл бригадазы ажылдап турар. Бодунуң беш чылын бригада бо чылдың март айда-ла күүседипкен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле тоску беш чылдың онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаа мурнунда күүседкени дээш бүгү бригада орденнер-биле шаңнаткан.

Төрээн чурттуң шаңчалдарынга харыы кылдыр эптекчилер чаа уткушгур планны хүлээп алган: беш чылдың төнчүзүнге чедир 100 муң рубльдиң продукциязын немей бүдүрүп үндүрер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1970 чыл-биле деңнээрге 184 хуу чедирер деп хүлээнген.

Ынчангаш барык-ла ийи беш чыл программазы беш чыл дургузунда күүседтинген бооп турар-дыр.

Улуг Октябрьның байырлалынга алдар кылдыр бригаданың коллективи күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алган, айның программазын октябрь 25-ке чедир күүседип дооскан.

ЧУРУКТА: коммунистиг күш-ажылдың бригадазы. Солагай таладан оң талаже — бригадир В. М. Овчинников, эптекчилер В. И. Поляков, В. А. Сошник болгаш Н. А. Дубков.

В. КОШЕВОЙНУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

МЕХАНИЗАТОР АЛЫШКЫЛАР

Каа-Хемниң Суг-Бажыңга каттышкан ажыл-агыйның үндезилекчилериниң бирээзи, хоочун колхозчу, амгы «Совет Тыва» совхозтуң мурнакчы ажылчыны чорадан Чамыян Өшкүлүгнүң уруглары, адазы ышкаш, күш-ажылга ынак, ниитиниң хереэнге чүткүлдүг.

Өлзей-оол Чамыянович школачы чылдарында-ла техникага ынак, ылаңгыя механизатор болурун күзеп чораан. «Күзээнин чедип алыр, сураанын тып алыр» деп улустуң чугаазында ужур бар. Балгазында механизация училищезин чедиишкиниг дооскаш, төрээн совхозунга кээп механизаторлай берген.

Хоочуннарның дуржулгазын шиңгээтпишаан, мергежилин улам бедидип, кызымаккай ажылдап турарындан Ө. Ч. Өшкүлүг коллективтиң чоргаарларының бирээзи апарган. Суг-Бажы суурда аныяктарның кежээки школазын база чедиишкиниг дооскан.

Ажыл-агыйның сезоннуг үелеринде ооң башкарган техниказы кезээде белен турар, бердинген онаалданы ол үргүлчү ажыр күүседип келген. Бо чылдың чүгле мал чемнери белеткелиниң үезинде кестирген шөлүнден, бөлдүрген хөпээнинден аңгыда, 200 тонна ажыг сигенни пресстээн.

Ө. Ч. Өшкүлүгнүң хөрээнде «1973 чылда социалистиг чарыштың тиилекчизи» хөрек демдээ, «Хүндүлелдиң Демдээ» орден чайнап чоруур. Суг-Бажы көдээ Советтиң депутады хүлээлгезинге база бот-идепкейлиг. Ооң чуруу районнуң хүндүлел самбыразында.

Валентина Чамыяновна база-ла акызы ышкаш бүдүштүг болган. Ол сес классты чедиишкиниг дооскаш, совхоз төвүнге организастаан трактористер курузунга өөренип кирген. Ооң түңнелинде шылгалданы шупту кончуг эки дужааган.

В. Ч. Өшкүлүг күчүлүг техника башкарар документини алгаш, «МТЗ-50» тракторну хүлээп алган. Аныяк кыс база-ла мактадып, районда мурнакчы хереэжен механизаторларның бирээзи апарган.

Тодарадыкчы чылдың чайынында ооң удурткан звенозу тарылга шөлүнче 3000 тонна өдек сөөртүр онаалданы 3700 тонна кылдыр күүседткен. Ооң иштинде Валентина боду 808 тоннаны шөлдерде чедирип, бердинген планны 212 хуу күүседткен.

«Совет Тыва» совхоз бо чылын 300 тонна немелде дензи алыр планын ажыр күүседткен. Ооң түңнелинде үш кварталдарда күрүнеге эзт садарын — 100,6 хуу, дүктү — 161,5 хуу күүседткен. Бо чугула ажыл-херекте совхозтуң механизаторларының, ооң иштинде Валентинаның биче-даа бол үлүг-хуузу бар.

СЭКП кежигүнүнге кандидат В. Ч. Өшкүлүг «1973 чылда социалистиг чарыштың тиилекчизи» хөрек демдектиг, а бо чылын совхозта механизаторлар аразынга чарыштың үшкү черин эзлээн. Суг-Бажы суурда аныяктарның кежээки школазының дыннакчызы, бот-идепкейлиг агитатор.

«Хол изин бут часпас» дижири-ле шын. Чамыян Өшкүлүгнүң оглу Өлзей-оол, уруу Валентина алышкылар дүүнгүзүнден бөгүн, а даарта оон-даа бедик көргүзүглүг болур дээш бүзүрелдиг ажылдап турар.

К. ДОНГАК.

Социалистиг чурттарның эртемденнериниң кады ажылдажылгазы

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарының кады ажылдажылгазын ханыладырының болгаш сайзырагайжыдарының база социалистиг экономиктиг интеграциязын хөгжүдериниң комплекстиг программазы оларның демниг ажыл-чорудулгазының бүгү-ле кол-кол талаларын хаара тудуп турар. Бир-тээ бодунуң шуут-ла бүдүркүү күш болур ролю улам улуг хемчээлге илереп өстүп орар болганда, маңаа эртем эң чугула черин эзлеп турар.

Акы-дүңма социалистиг чурттарның эртемденнериниң боттарының мурнунга салган кол сорулгазы болза эртемтехниктиг революцияның байдалдарында эртемниң чедиишкиннерин эң улуг ажыктыг кылдыр ажыглаары бооп турар.

Социалистиг чурттарның эртемнер академиялары-биле кады ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының эртем албан черлерге бүдүрүлгениң социалистиг аргазының артык күштерин долу хемчээлге ажыглавышаан, бойдус болгаш ниитилел эртемниң кол угланыышкынларында үндезин айтырыгларны бүгү талалыг шинчилээрин күштелдирип турар. Оларның чедип алган түңнелдери социалистиг тургузуушкунда демниг ажыглаттынып турар.

Академиялардың болгаш өске-даа эртем албан черлериниң кады ажылдажылгазы янзы-бүрү хевирлерлиг бооп турар. Ол болза хамыктың мурнунда социалистиг чурттарның эртемнер академияларының аразынга бойдус эртемнериниң 9 айтырыгларының болгаш ниитилел эртемниң 7 айтырыларының талазы-биле хөй талаларлыг кады ажылдажылга дугайында дугуржулгага: «Биофизика», «Бойдус камгалалы», «Далайларның болгаш океаннарның минералдыг курлавырларын ажыглаары», «Үлетүүрде катализаторлар» дээн ышкаш база өске-даа таварыштырыкчы төптериниң ажылдарынга үндезилээш кады демниг шинчилелдерни чорудары болур.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы эртем талазы-биле ийи чурттарның кады ажылдажылгазының дугайында Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниң, КУДР-ниң, Кубаның, Моолдуң, Польшаның, Румынияның, Чехословакияның эртемнер академиялары-биле, Вьетнам Демократтыг Республиканың эртем, техника талазының Күрүне комитеди-биле болгаш ниитилел эртемнер комитеди-биле база Югославияның эртемнер болгаш урян чүүлдер академияларының Чөвүлели-биле дугуржулгалалыг.

Шак ындыг дугуржулгалардың хемчээлинге бойдус болгаш ниитилел эртемниериниң талазында 500 ажыг темаларны хаара тудуп турар 200 айтырыгларга кады ажылдажылга боттанып турар.

Эртемденнер солун үре-түңнелдерни чедип алган. Чүгле чамдык чижектерден ап көрээл. Болгарияның эртемнер академиязының Төп биофизика лабораториязының, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының геохимия болгаш аналитиктиг институдунуң демниг күжениишкиннери-биле дүргедээшкиниг спектофотометр македи тургустунган. Приборнуң дуржулга майын шылгалданы эрткен болгаш Пловдивте делегей ярмарказынга алдын медаль-биле шаңнаткан.

Венгрияның эртемнер академиязының Төп физика шинчилелдер институду ССРЭ-ниң ЭА-ның физика институду-биле кады магнит сорулазы күштүг шөлдерге ажылдаар чайгы-лыышкыныг магнитометрни ажылдап кылган. Ол херексел чүүл-бүрү физиктиг дуржулгаларга калбаа-биле ажыглаттынар.

ГДР-ниң ЭА-ның Кадыг бүдүмел физиказының төп институдунуң болгаш ССРЭ-ниң ЭА-ның Металлургия институдунуң демниг ажылдаанының түңнелинде бир дөрбелчин миллиметрге 400 килограмм ба-зыышкынны шыдаар, изиг-соокка шыдамык быжыг арматура каңы алырының технологиязы ажылдап кылдынган.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының болгаш МАР-ның Эртемнер академиязының 1969 чылдан бээр экспедицияга кады ажылдап келген геологтары Моолдуң девискээринден ажыктыг казымалдарның чаачаа байлакшыл черлерин ажыктан. Палеологтар Моолдуң казымал эмытаннарын ам каш-даа чыл шинчилеп турар.

Кады чоруттунган совет-моол биология экспедициязы МАРның үнүжүнүң картазын 1:1500000 масштабтыг кылдыр кылып тургускан. Ол ажыл МАР-ның эң чугула биологтуг курлавырларын болгаш бойдус байдалдарын бүгү тала-биле тодарадын көөрүнге болгаш үнелээринге улуг ужур-дузалыг бооп турар.

1971 чылда ССРЭ-ге «Кубаның национал атдазы» орус болгаш испан дылдар кырынга парлаттынып үнген. Ол атласты тургускан совет болза куба географтар болгаш картографтар 1973 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шанналын алган.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының төлевилелин өзугаар болгаш киржилгези-биле Вьетнам Демократтыг Республиканың пайысылалы Ханойда эртем-шинчилелдиң комплекстиг институду туттунуп турар, аңаа физика, геология, география болгаш биология талазыбиле ажылдар чоруттунар апаар. Бо болза академияның маадырлыг Вьетнам-биле доктаамал быжыгып турар харылзаа-холбаларының тодаргай херечензи-дир.

Совет, румын болгаш совет, чехословак эртемденнериниң коллективтери атомнуг физиканың база корпускуялыг радиация шинчилелиниң талазында солун түңнелдерни чедип алган. Совет болгаш югослав эртемденнер атомнуг таваржыышкыннарны шинчилээр болгаш атомнуг чорудулгаларның теориязын ажылдап кылыр сорулга-биле чедиишкиниг кады ажылдажылганы элээн каш чылдар дургузунда чорудуп турар.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының болгаш социалистиг чурттарның эртемнер академияларының гуманитарлыг институттары ниитилел эртемниериниң дыка хөй эң чугула айтырыгларын ажылдап кылыр-биле бир демниг хөделип турар. Оларның чамдык темалары мындыг: «Марксизм философиязының хөгжүлдезиниң ленинчи үе-чадазы. Бойдус болгаш ниитилел эртемниериниң методологтуг айтырыглары», «Бо үениң буржуаз идеология агымнарын шинчилээри «болгаш шугумчүлээри». «Антикоммунизмни, реформизмни болгаш ревизионизмни шугумчүлээни», «Эртем-техниктиг революцияның социал-экономиктиг болгаш идеологтуг айтырыглары» болгаш өске-даа

Ол айтырыглар талазы-биле коллективтиг ажылдарны белеткеп кылган болгаш парлап үндүргүлээн, эртемниг симпозиумнарны болгаш аайлап таарыштырарының чөвүлел хуралдарын эрттиргилээн. Бо бүгү болза социалистиг чурттарның ниитилел эртемденнериниң идеологтуг фронтузун быжыглаарынга, социалистиг чурттарда ниитилел эртемнерин марксизм-ленинизмге үндезилеп хөгжүдеринге дузалаан.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының эртемденнериниң акы-дүңма социалистиг чурттарда эртемденнер-биле бүгү талалыг кады ажылдажылгазы үзүктел чокка хөгжүп, быжыгып; социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунуң хөрээнге улуг салыышкынны киирип турар.

Георгий СКРЯБИН,
ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү, ССРЭ-ниң ЭА-ның Президиумунуң кол эртемден секретарының хүлээлгезин күүседип турар.

(ПМА).

НАЙЫРАЛДА КЫЗЫГААР ЧОК

ӨӨРҮШКҮ

Кижиниң амыдыралынга бүгү назынында уттундурбас ажыл-херектер хөй болур. Мээң хуумда ындыг уттундурбас чүүлүм болза нам, чазаамның ачызында бистиң эп-найыралдыг Совет Эвилелинге барып өөренгеш, мергежилди чедип алганым. Аңаа өөрүп, чоргаарланып чоруур мен.

Москва хоорайда аъш-чем үлетпүрүүнүң институдунга өөренип, ону доскаш, тускай мергежилдиг дипломун холга алган мен. Ынчангаш акыдыма совет улустуң дузазы-биле тургускан үлетпүр черинге ажылдан тура, совет улустуң дузааргак чаагай сеткили, күш-ажылга ынак мозүзү, эжинге шынчызы дээн ышкаш төлептиг шынарларын болган чок сактып келир мен. Совет оолдар, кыстар-биле, бир нениң ажы-төлү ышкаш, чаңгыс столга кады олуруп, өөренип, бир черге хөглеп ойнап, дыштанып турган хүннерим ам-даа сагыш-сеткилимден уттундурбаан.

Совет Эвилелинге өөренип турган хуусаавыс иштинде Новосибирск, Одесса, Омск, Ленинград, Красноярск, Иркутск, Кызыл чижектиг хоорайларга экскурсиялап чорааш, хөйну көрүп, билип алган бис.

Москвада ол өөренип турган институдувустуң даштыкы сургуулдар кезээниң эргелекчизи Л. Понизовский, профессор И. Наумов олар болгаш өске-даа башкылар бистерни эртем-билигге өөредир, культурлуг аажы-чаңга чаңчыктырар дээш, ада-невис ышкаш, сагыш салып турганнар. Оларның ачызында бистер эртем-билиглиг, бедик культурлуг кижилер апарган бис. Ынчангаш оларның ол чаагай сеткилдиг, амыр-дыш чок ажыл-херээ дээш чонувуска ак сеткилдиг бараан болур бис.

Бо бүгү болза моол-совет арат чоннарның кан ышкаш быжыг, дамырак ышкаш арыг эп-найыралының ачызыдыр деп үвени мнинип, ацаа өөрүп, чоргаарланып чоруур бис.

З. НАМЖИЛ.
аъш-чем комбинадының инженери.

Ховуну диле кезип чоруй барган оруктап «ГАЗ-69» маңнап орган. Чолаачының чанынга олурган аныяк эриин караанын уу ырякта костүп турган Цагаан-Деглий дагның бажындан адырылбаан. Ол кижиниң бир-ле ханы үүне бодап чорааны илдеп. Бо кижи кайнаар бар чыдарыл, ону кым дээрил?

Аймак төвүнче ол чаңгыс катап чораан, оон адын Бадарч дээр. Бо оруктап Бадарч хөй удаа чораан. Ынчалза-даа бо удаадагызы ышкаш ажылдамыдыралын бирден бирээ чокка бодап, сеткил-сагыжы бо хире хайнытып чораан деп бе? Ындыг үвени ол үүге бодай бергени ол ирги? Бо дугайын чугаалаарын биче када соңгаарладыптаалы.

«... Кижиниң амыдыралы эң бедик, сүвүр даг бажы ышкаш эвес үүне ыйнаан. Үүү-даа үүне таваржыр болза, мен амыдыралым артынын кырынга кайы бир үеде ыяап үнер ужурлуг мен.

Мен ам даарта аймактың нам комитединиң бюрозунга ажылдап эрткен 8 чылымның ажылынын үре-түннелин чугаалаар дээш чоруп орарым бо. Ынчаарга ол үениң дургузунда мен үүнү кылып четтиккен мен? 15,6 муң кижини шинчип көрдүм. 520 ажыг чоок черлерге, 490 хире ырак черлерге чалалга-келдириишкинге чордум. 180 катап кезиишкин кылдым. Бо бүгүдемни чугаалаар мен. Оларның түннелдери үүү болганын база чугаалаар мен. Оон ынай салбыр ажылынын түннелин база айтырар боор. Ол айтырыгларны үүү деп харылаар мен. Шынап-да кады ажылдаарга, бистиң коллектививис кижилери магалыг.

Сөөлгү чылларда сумунуң чайлаанын төвүнге 11 өрээлдиг, узуну 55 метр эмнелге черинин тудуун коллектививис дооскан. Кижи бүрүзү харыылаан ажылынга зө болуп шыдаар, ажылынын эки, бак талаларын боттары шүгүмчүлелдиг көрүп, эки үүлдерни улам быжыглан, четпестерни чайладып турар. Ынчалгаш эки шынарны улам быжыглаар херек.

Чолаачы Норлоо санал үндүргеш, чаңгыс суугу-биле каш-даа өрээлдерни чылыдыптар кылдыр кылын каан. Оон ачызы-биле үүле одалгадан 10-20 муң төгерикти чылда намнап ап турар.

Канчап бичии даар боор. Эмнелге чери чунар-бажыныт бүгү не хөрөөженнериниң хынында бүрүткелин-дандызын кылбышаан, үш хар чедир бичии уруглардың дандызы-бүрүткелин, шинчилге-көрүлделерин доктаамал чорудуп турарын чедип алган бис. Медицина, чырыдыышкын ажылының талазы-биле дуржулгавыс шору. Иелер хүлээп алыр черлерге, божаан иелерге, чылып эмнедип турарларның аразында болгаш школаларның улуг класстарының болгумнеринге 640 ажыг кижилерни медицинаның эге билиинге өөреткен.

Сөөлгү сес чылда чоруткан лекциялар, беседалар кежээлерінге, ужуражыышкыннарга 81,3 муң кижи киришкен. Ортумаа-биле бир кижи-ле 10 ажыг удаа лекция, беседаларны дыннаан. Планнаттынган ажыл ол өзугаар чоруп турар. Сөөлгү үш чылда планныг ажылдар 121—174 хуу күүсеттингилээн. Божуур иелерниң 70—90 хуузу эмнелге черинге божуп ап турар апарган. Чыл бүрүде эмнелге талазы-биле ажылдың депшилгелиг дуржулгаларын ажылга шингээдип ап, чаа-чаа мурнакчы саналдар үнүп, олар эки үре-түннелди берип турар.

Бистиң ажылывыска нам, чазактың удуртур органнарының талалыдан дузаны үргүлчү көргүзүп турар дээрзин бюрога база чугаалаар мен.

Ие-чашты камгалаар талазыбиле 1972 чылда болган аймактың ниити төвүлел хуралында, оон соонда нам үүрүүнүң бюрозунга эмнелге ажылын канчаар удуртуп турарымны чугаалаан мен. Аңаа мээн ажылымның чедер, четпезин тодаргай айыткан. Ол чорук мээң ажылдаарымга аажок улуг дузаны берген.

Бадарч бодунуң коллективи-биле кады кылып бүдүрген ажылын шак ынчаар бодап чорда, аймак төвү чоокшулан келген. Бир-ле үвени уткан ышкаш мен деп ол бодаан, демдеглел дептерин уштуп алгаш көөрге, ында номчаан лекцияның саны 25, беседа-тайылбыр 820 четкен, оларны 19,4 муң кижи дыннаан, кежээлер, ужуражыышкыннар 18 удаа болганын демдеглеп каан.

Ол саннарның адаан базала шыйып алган.

Дараазында Бадарчыга ужуражып берген кижи оон арынныырайында аас-кежии чыраанын, сеткил-үүрээ өөрүшкүбиле долган, хайнытып чоруурун эскербейн баар аргажок турган.

Оон чылдагаанын улус айтырарга:

— Моолдун Араттың Революстуг Намының кежигүнүнге мени хүлээп алган. Харыысалгалыг даалганы алдым — деп, ол харылаан турган.

— Кандыг даалга боор? — деп айтырарга:

— Арат чонумнуң кадыкшылы дээш берген дангыраан өзугаар улам-на улуг үре-түннелдиг ажылдаар болдум — деп, ол өөрүп чугаалаан.

Сеткил-үүрээн, ажыл-үүлезин, эртем-билиин арат чону дээш долузу-биле берген, үре-түннелдиг эки ажылдан чоруур, көдээ интеллигент бо аныяк эр болза, Убса аймактың Тес сумузунун кижи эмнелгезинин салбырының эргелекчизи, улуг эмчи Р. Бадарчыдыр.

Б. НОРОВ.

ОРУККА БОДАЛ

Тыванын артистери Моолдун чамдык кожа аймактарынга оюн-тоглаа көргүзүп, кашдаа удаа чораанныр.

Бистиң республиканың Күрүне филармониязының ыры болгаш танцы ансамбли Убса-Нур аймакка чедип келгеш, ойнап турда, бо чурукту аңаа тырттырган.

МАРН-ның III съездизиниң болганындан бээр 50 чылы болгаш Моолду Арат Республика кылдыр чарлаан хүнүнден бээр 50 чыл оонга тураскаатканн совет-моол найырал айы чоруп турар.

Совет Эвилели болгаш өске-даа социалистиг чурттар-биле быжыг харылзааны тудуп, МАРН-ның удуртулгазы-биле моол улус социализм тургузуушкунунуң еруу-биле бурунгаар бүзүрелдиг бар чоруур.

МАР — социалистиг чурттарның улуг өг-бүлезиниң тудуш кезии, Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң идепкейлиг киржиичизи. ЭДЧ кежигүнү чурттарның дузаламчызы-биле Моолда геология-шинчилел, эртем-шинчилел ажылдары чоруп, үлетпүр база кедээ ажыл-агый объектилери түзүнүп турар.

Бистиң кожавыс Убса-Нур аймактың «Тэргүүний малчин» деп солунунуң организастаан материалдарын бо арында база парладывыс.

КУЛЬТУРЛУГ БҮДҮРҮЛГЕ

«Культура бажыңы» деп бижиктиг куу бажыңга кире бээрге, оон талалыдан эгелээш бүгү чүүлдери арыг-силиг. Чараштыр, улгаттыр бижээш, ханада коңду кылдыр аскылаан чүүлдер-биле танышып көөрге, ында социалистиг чарыштың көргүзүглери, түс-түс мурнакчыларның көргүзүглери, ажыл-агыйның хөгжүлделиниң диаграммалары. Ол бүгүнү кижи көргеш, сагыш-сеткил чайгаар өөрүп келир.

Ол бажыңче кирип келирге, чүнүп-даа мурнунда «Силер бүгү чоннуң социалистиг чарыжынга киржип, кандыг хүлээлге алганыларны сактып чор силер бе? Силер алган хүлээлгеңерни канчаар күүседиңерден силериниң коллективиңериниң чедиишкиниг болуру оон хамааржыр!» дээн лозунгларны номчаан кижи оон дугайында ханы бодаламайн барып шыдавас.

Убса-Нур аймактың парлаттга черинин коллективинин кежигүн бүрүзү шак ол бижиттинген состерниң ханы утказын билирлер болгаш ажылхеректери-биле ону бадыткаан турар. Коллективтиң кежигүн бүрүзү социалистиг чарышка киржип, эки түннелдерни чедип ап турар. Ол дугайын бижээш азыр каан көргүзүгүнелдерден билип ап болур. Ында бижээни болза: ол коллектив бо чылдың бирги чартыынын чарын түннелинде аймакта үшкү черни алгаш, шаңнаткан.

Ол парлалга черинин баштаар чери, ында нам үүрү, профком чылдың эгезинде ажылчын кижи бүрүзүнүң ажылдаан шагын, кылган чүүлдерин, ажыглаттынмайн турар курлаварларын дилеп, тып, анализтевишаан, түннелди үндүрген. Курлаварларны четче ажылаар болза, пландан ажыр чүүл кылып болурун шыңгыы чугаалашканнар. Оон соонда бо чылын олар пландан ажыр бедиткен хүлээлгени ажылдап кылгаш, хүлээп алганнар. Коллектив бо чылын продукция бүдүрер планын 13 хуу ажыр күүсеткеннер.

Ажылдакчыларның ажыл шагын чөп ажыглаан турары, чаа, мурнакчы саналдарны үндүрери, мурнакчы дуржулганы өскертеридир, культурамассалыг ажылга киржилгезин чижектиг айтырыгларны чарыштың негелделериниң база киирип, оон түннелин ай санында үндүрүп турар. Бо чорук квартилдар планнарын долдур күүсеткеннинге чугула быра болуп турар.

«Байыр бижин» деп улгаттыр бижээш, чараш каптаазының бижикти оон эжинин ажыр киргеннер дораан-на эскерин каар. Бо дээрге ук бүдүрүлге черге 1973 чылда кадык камгалал ямызы-биле аймактың күүсекчи комитединиң кады чорутканы культура көргүзүүнүң эки түннелди чедип алган, алган бижин-дир. Күүсекчи комитеттен 1973 чылда чарлаан хоорайның культура көргүзүүнүң негелделерин бо бүдүрүлге черге күүсеткеш, «культурлуг бүдүрүлге» деп монгүн шаңнадды алганын маңаа база немөөр апаар.

Үн бүдүрүлге 1973 чылда культураның ийи чыл планын тургускаш, ону күүседип келген болгаш бүдүрүлгенин ай, квартал планнары-биле кады бүдүрүлгени культурачыдарының айтырының база доктаамал чугаалажыы келген.

Ажылдакчыларның кадыын, арыг-шеверин үе-үеде эмчилер көрүп турар. Кызыл-булуңга ажылдакчыларның мергежилин бедидер кичээлдерни, социалистиг күш-ажыл школазының кичээлдери доктаамал чоруп турар.

Амгы үеде ол бүдүрүлгениң коллективи чедиишкиннерин быжыглавышаан, улам кызымаккай ажылдап турар.

БӨХМӨРӨН

Совет Тыва-биле кызыгаарывыс чаңгыс болуп турар бистиң аймактың Бөхмөрөн сумузунуң араттары шаг-үеден бээр чарылбас харылзаалыг.

Бөхмөрөн хем ол ынчаар чурттан чораан арат Наран хадыг дарлалга шыдажып чадаан, аңнап-меңнеп амыдыран чораан. Ол моол кижи он шаа тыва адыгжылар-биле каттыжып алгаш, эки туранын бичии болүк шериин тургускаш, ак гвардейжилерни Талын торгон деп черге узуткааннар. Ол чижектиг каш-даа удаа улуг эвес тулчуушкуннарга дээрбечилерни узуткааны дээш Наранны улус Наран-Маадыр деп адааннар.

1921 чылдың март айда Ары-Хаагтага тиилээн революциязының төлөөлекчизи Д. Сүхбаатарның шериниң баштайгы 4 хораазының дарталарының бирээзи Хасбаатарны барыын кызыгаарны чурумчудуп тайбыңжыдары-биле чоруткан. турган. Хасбаатар, Дамбадорж, Өлзий-хаад олар кызыгаарның ынды-биле оюп чоруткаш, тыва-моолдун кызыгаары Хөшөө-Мөд деп черге келгеш, аңаа туруп турда, Бөхмөрөн хем чурттуг чаңгы Дугар, Дамбаг суглар оларга чедип ужурашкаш, оран чурттуң байдалы-биле оларны таныштыргаш, ол хувискаалчыларны Хаптуу-Хемниң Кызыл бажын деп черге төпчүдүп олуртканнар.

Револючу ол үеде араттар демиселче көдүрүп, хувискаалчыларга дузалажып тургашының үлегер-чижээ хөй.

Ламалар, коянварның аажычаңын көөр хөңну чок, шажынга бүзүрөвес, тейлеп чоруп көрбээн Уваны Бал деп кижи эрес-дидим кончуг эр чораан. 1921 чылдың чайынында бодунуң үш аскыр өөрү чылгызын Хасбаатарның шериглеринге сүрүп ведире бергеш, тергиин эки дээн аъттарын кызыл шериниң аъттары кылдыр ол берген.

Арат революциязының төөгүлүг тиилелгези дээш демиселчилериниң мындыг чаагай хөрөөниң салгакчылары Бөхмөрөн сумузунуң ажылчы чоннары бо чылын бүдүн сумузуда моол-совет найырал нинтилелиниң кежигүнүнге кирип, ажыл-агый болгаш культураның хөгжүлдезиниң талазы-биле планын күүседип турар.

1975 чылда мал өстүрер планын күүседип болур аргазын олар салып, ажылчы чоннар политиктиг улуг көдүрлүүшкүн-биле ажылдап турар. Совет-моолдуң арат чоннарының шынчы оолдар, кыстарының изиг ханы, арыг демисели-биле каңналган эп-найыралын Бөхмөрөн сумузунуң ажылчы чоннары кезээ-мөңгеде эң шынчы хүндүткен чоруур.

С. ЦЕНД.

Бөхмөрөн сумузунуң нам үүрүнүң даргазының ораакчызы.

ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

ССРЭ-НИҢ ДУЗАЗЫ-БИЛЕ

Совет Эвилели хөгжүп орар чурттарның экономиказын тургузуп алырынга улуг дуза чедирип турар. Ол күрүнелер капиталистиг чурттардан болгаш оларның үптекчи монополияларындан хамааржылга чок турарын бүрүн чедип алыр — кол сорулгазын күүседип, экономиказының күрүне секторун ССРЭ-ниң дузазы-биле быжыглап ап турар.

ЛУСАКА. Совет Эвилели-биле дем каттыштырып ажылдаарын Замбияның национал экономиказының күрүне секторун хөгжүдеринге улуг ужурдузалыг. Оп-он совет тускай эртемниглер — башкылар, эмчилер, инженерлер биле техниктер Замбияда чедиишкиниг ажылдап, ол чурттуң улузунуң кол сорулгазын—экономика талазы-биле хамааржылга чок догуннаарын бүрүн чедип алырынга дузалажып турар деп демдеглээш, ол черниң «Таймс оф Замбия» солуну онзалап бижээн.

Замбий улус национал экономиканы сайзырадырының хөрөөнге Совет Эвилелиниң акыдыма дузалажылгызын бединиби-биле үнелеп турар болгаш Замбияның хамааржылга чок догуннай берген баштайгы чылдарынан эгелээш-ле ССРЭ биле оон аразында тургустунгаш, чаңчыл апарган найырал, кады ажылдажылга харылзаалары моон соңгаар-даа үретүннелдиг калбарар дээрзиниг бүзүрелдиг деп, солун бижээн.

МОГАДИШО. Лас-Хорнуң балык-консерва заводунда ажылдап турар сомали ажылышчилер биле совет тускай эртемниглериниң чедиишкиннерин Сомалиниң Революстуг Дээди Чөвүлелиниң ораакчы президентизи Исмаил Али Абукар бедии-биле үнелээн.

Лас-Хорнуң балык-консерва заводун Совет Эвилелиниң техниктиг болгаш экономиктиг дузазы-биле тудуп тургускан. Ам ында 900 хире сомали ажылдап турар. Оларга дузалажып турар совет инженерлер болгаш техниктер он үш. Заводтуң коллективи план ёзугаар балык продукциязын бүдүрер онаалдаларын үргүлчү ажыр күүседип турар. Бо чылдың октябрьдан бээр чартык миллион лааза чүүл-бүрү балык консерваларын бүдүрүп үндүрген.

МЕХИКО. Саагун хоорайның «Сидена» заводунга мексикан болгаш совет бүдүштүг кезектерден эптээш, баштайгы мексикан «Сидена Т-25» трактورну бүдүрүп үндүрген. ССРЭ биле Мексикайың аразынга, ылаңгыя күрүнеиниң Саагунда үлетпүр комплекизин сайзырадырынга экономика талазы-биле дем каттыштырып ажылдаары ол болуушкун-биле эгелээн.

ДЕЛИ. Индия Республиканың өзүп орар экономиказынга аажок хереглеттинип турар дизель кывар чүүлү, керосин, минералдыг чемнишчидилгелер болгаш өске-даа продукция бүдүрүп алган дөрт совет чүк судновзу Бомбейниң далай өртөөлинде чеде берген.

Ол баразаннарны чедирип үзүрин 1974 чылдың эгезинде Делиге чарган совет-индий садыг дуржулгазынга дүүштүр боттандырып турар. Найыралдыг ийи чурттуң аразынга садыглажырының хемчээли ол дуржулганы ёзугаар бо чылын 35 хуудан ажыр улгадыр.

(СЭТА).

Болгария Улус республика

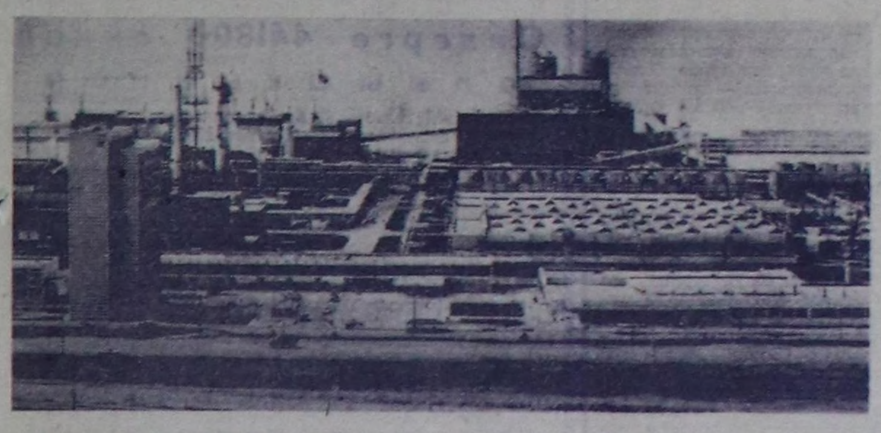

Болгарияда Девняның үлетпүр комплекизи— ЭДЧ-ниң Комплекстиг программазынга дүүштүр тудуп тургузуп турар эң чугула объектилериниң бирээзи. Комплекстиң объектилерин тударынга бо беш чылда миллиард ажыг лев акшаны үндүрүп берген. Ында, Девня шыныызында кальций содазы бүдүрер заводту тудуп, оон тудуунга Болгария, Совет Эвилели биле Венгрия киржип турар. Заводтуң продукциязы Болгарияның хереглелин бүрүн хандырар болгаш ук продукцияны Совет Эвилелинге, Венгрияга, өске-даа чурттарга чорудуп берип турар апаар. Ында тудуп турар минералдыг чемишчидилгелер заводу чылда 1 миллион 200 муң тонна чемишчидилгени бүдүрер. «Девня» электрочылыдылга төвү чаартынган соонда республиканың эң улуг электростанциязы болу бээр. Ында чаа далай өртөөлин база тудуп турар. Ол далай өртөөлиниң чыл дургузунда хүлээп алыр суднолары БУР-нуң оон өске далай өртөөлдерин катай алырга, оларга келир суднолардан хөй болур.

ЧУРУКТА: Девня комплекизиниң тудуг чурумалы.

БТА—ПМА-ның фотозу.

Р. СОЛЬХТУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БЕИРУТ. (СЭТА). АКШ-тың президенчизи Дж. Форд биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң ужуражыры 1974 чылдың шылгарангай болуушкуннарының бирээзи болур деп, Ливанның премьер-министри Р. Сольх медеглээн. «Ол ужуражыышкынга амгы үениң чугула айтырыгларын чугаалажыр, ук ужуражыышкын ынчангаш улуг ужур-дузалыг» деп, премьер-министр демдеглээн.

«Чугаалажып турган үеэзинде бүгү-ниити тайбыцны быжыглаарының эрге-ажыктарынга дүүштүр дүшкүүрлүг байдалды улам чавырылдырарының хөрөөнге база бир депшилгелиг болурун талаларның чедип алырын күүзөр-дир мен» деп, Ливанның премьер-министри чугаалаан.

ВЛАДИВОСТОКТА УЖУРАЖЫЫШКЫНГА АМЕРИКАННАР БАЙЫР ЧЕДИРИП ТУРАР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр.). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев биле АКШ-тың президентизи Дж. Форд туң арамында ужуражыышкын совет-америк харылзааларны улам экижидеринге болгаш делегейге дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырарын быжыглаарынга дуза чедирер деп сураглыг америк политиктиг ажылдакчы Ч. Пост медеглээн.

Ылаңгыя чаагай күзел турда, АКШ биле ССРЭ эндере чепсегленирин шеглээр сорулгалыг чугула чаа-чаа дуржулгаларны чарарын чедип ап шыдаар деп, СЭТА-ның корреспондентизинге берген интервюзунга Ч. Пост айыткан.

Американнарның хөй нуруузу Совет Эвилели-биле харылзааларны улам экижидерин күзеп турар деп, Н. Пост демдеглээн.

ПИТСБУРГ. (СЭТА-ның тускай корр.). ССРЭ биле АКШ-тың удуртукчуларының чугаалажыр деп турарынга америк ажыл-ишчилер байыр чедиргеш, Владивостокта бооп турар ужуражыышкын экономиканың ийи талага ажыктыг солчуушкуннарын кылыры-биле катай алырга, ийи чурттуң улам ынай кады ажылдажылгалыг болган турарынга дуза чедирер деп бүзүрелдиин илергейлеп турар.

Ол ужуражыышкынның чедиишкиниг эрткен турарын ажылчыннарының хөй нуруузу күзеп турар деп, металлургия ажылчыннарының каттышкан профвилелиниң «Стил лейбор» журналының редактору Р. Пасник СЭТА-ның корреспондентизинге интервью берген медеглээн.

Совет Эвилели-биле садыглажыры, совет чагыглар америк ажыл-ишчилерге ажыл-иш бээр эң чугула ажыктыг деп, ол чугаалаан. «Чурттарывыстың аразында харылзааларны калбартырының оруунга таваржып турар шаптыктарны чайладырынче улаванган бүзүм бүгүдеи оны чугуда»—дел, Р. Пасник демдеглээн.

Владивостокта чугаалажыышкыннар чедиишкиниг эртер болгаш ССРЭ биле АКШ-тың улустарының эргеажыктарынга бараан болур деп бүзүрелдиин Р. Пасник илергейлээн.

Г. ФРИМЭН,
А. ВОРОНИН.

АЛДАРЛЫГ БАЙЫРЛАЛ

Улуг Октябрь Моолдуң салым-чолунга салдарлыг болган. Моол улус бодунуң Араттың Революстуг Намының удуртулгазы-биле 1921 чылда феодалдарга, ламаларга, лаштыкы чурттарның мөлчүкчү садыгжыларынга удур демиселче көдүрүп үнгеш, Советтер чуртунуң дузазы-биле төөгүлүг тиилелгени чедип алган. Улустуң Хуралы 1924 чылдың ноябрь хүннеринде бир дугаар сессиязынга чыылгаш, Моол Арат Республиканы тургустунган деп чарлаан.

Эрткен чартык чүс чыл дургузунда Моол нинтилел-экономиктиг бир формацияны—капитализмни оюп эрткеш, феодализмден социализмче шилчиврин боттандырган, чаа үлетвүрлүг, сайзыраңгай көдээ ажыл-агыйлыг, бедик деңнелдиг культуралыг чурт болу берген.

Моол улус чурттуң капиталистиг эвес оруктап хөгжүүр уланышкынныг болуурун айыткан МАРН-ның III съездизиниң чартык чүс чыл оюн болгаш оон-биле капсырлаштыр МАР-ның тургустунганының 50 чыл оюн бо хүннерде демдеглеп турар. Моолдуң ажылчы чоннары ол алдарлыг хүнну күрүне ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү адырларынга улуг чедиишкиннерлиг уткып турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневке баштаткан совет партия-чазак делегациязының ол юбилей байырлалынга киржири совет болгаш моол улустарының ахы-дуңма харылзааларының төөгүзүнге алдарлыг чаа арын кылдыр демдегледип кирер.

М. ЯКОВЛЕВ. (СЭТА).

Дыштаныл хун АРНЫ

БИСТИҢ ӨҢНҮҮВҮС—НОМ

—, Грибоедовтуң «Угаандан човулаң» деп номуы берип көрүнерем.

— Сураглыг чурукчулар дугайында кандыг номнар барыл?

— Сүмелээн номнарыңар дээш чоттирдим. Ам кандыг номну ап болурул?

Шак мындыг чергелиг удаа-дарыы айтыыглар, аңаа кичээнгейлиг харыыларны Кызылдың № 5 библиотекаынга кире бергеш, дораан-на эскерген бис. Дүштекиниң үш шак үеви. Бирги эдлечгениң кичээлдери шагда-ла доозулган. Ынчангаш библиотекага келген кижилериң хой кезин школачылар болду.

Ном дөлгирлериниң арызында хереглээн литератураын шилээнмер-ле хой. Уруглар-даа, улуглар-даа— черде ынчаш номчукчу бүрүү кандыг-ла бир онзагай сонуургалдыг болбайн аал. Мырыңай бичивилер «Тоолдар хааржаанда» (туекайлан чыгган болук номчугаштар) үжеттинген турдар. Үстүү классчыларын хереглеп оон-даа нарын: олар аңгы-аңгы темаларга чогаадыглар бижиир. «Кым болурул?» деп айтырыг оларныц кижи бүрүзүн холлеп чоруур. Ажылчыннар болгаш башкылар, тудугкулар болгаш инженерлер — кижи бүрүү-ле хереглээр номнарлыг. Бир эвес хуузунда библиотеказы чок азы бар-даа болза, чугула номнар тывылбас болза ону кайыын алырыл? Масалыг библиотекалар номчукчуларныц пегелде-хереглелдерин хандырып, бараан боон турар. "Шак ындыг ном бажыныарыныц бирээзи найысылалдың № 5 библиотеказы ол. Библиотека коорайныц чоон талакы микрорайонунда («Энергетик» Культура бажыында) турар. Галина Петровна Еремина эргелекчилээн № 5 библиотека коорайда эки ажылдыг библиотекаларныц бирээзи. Абонемент ажылдакчызы Тамара Николаевна Жернакова-биле (ол мырыңай чаа ажылдан кирген) кады бо бичин коллектив ам 1975 чылдың үлүүнде ажылдап турар.

Ук библиотека чыл эгезинде тускай социалистиг хүлээлгелерни алган. Чыл дургузунда 850 номчукчуну хаара тудар, ном бээрин 19125, библиотекага номчукчуларныц келириниц саныын 5600 чедарер. Бо чылдың ноябрь ортазынга чедир библиотекага барык бир муц хире номчукчу келген. Ном бээриниц саны 21 муц ырак ашкан, библиотекага номчукчуларныц келириниц саны алды муц ажыы турар. Бо коллектив Тываныц электри четкизи, «Кок-Тей» совхоз ышкаш ажыл-агый, бүдүрүлге черлери-биле сырый харылзаалыг.

— Номчукчуну сонуургадып, хаара тудуп алыры белеп эвес. Бо микрорайон бодуу база онзагай чер. Улуг бүдүрүлгелер, чурттакчылар эвээш—деп, Галина Петровна чугаалап олурар.

№ 5 библиотеканың көкер библиотекалэрын «Кок-Тей» совхозтуц сүт-бараан фермазында, электри станциязында тургускан. Ында доктаамал ажылдаар кижилерни быжыглап, керээни чарган. Оон аңгыда ном бижидер пүн пункт база ажылдан турар.

Номчукчулар-биле массалыг хемчегларни библиотека ажылдакчыларының организастап турарын сонуургаан бис. Школачыларга янзы-бүрү утревниктер солун эртип турар. «Алдын күс», «Тывызыктар болгаш тывыглар», «Харлыг кыш» дээш өске-даа уруглар бәйырлалдарынга хой кижи киришкен.

«Херээженнер дугайында болгаш херээженнер силерге» деп кежээ ам-даа уттундурбаан. Аны-буянныг» нелер, кижизидикчилер, ажыл-ишчилер дугайында номнар допчулалын аңаа чыылган чон сонуургаан. Ажы-төлду кижилери, амданныг аъш-чемни белетээри, чараш хеп-сыны аргыыры — ону билир кижилер хой-хой болза, чыглын келгеш сүмележири, арга-дуржулга солчуру солун болбайн аан.

Диспуттар, сайгарылгалар, ыыткыр номчулгалар чыл дургузунда хой-ле удаа болгулаан.

Номчукчуларны кандыг номнар сонуургадып турарыл? Специалистер боттарының мергежилиниц аяны-биле номнарны ыплин алыры чугаажок. Аңгы-аңгы чечен чогаал номнары барык кижи бүрүүн сонуургадып турарын Галина Петровна чугаалап турду. Шыпан-ла эбонементиден таварышкан-на карточканы алгаш көрээли. Пенсионер Т. Н. Ярмова хептиц аян-шинчизи, аңгы-аңгы чечен чогаал номнарын сонуургап турар. Ажылчын Г. И. Евсеева орус болгаш совет чогаалчыларныц номнарын ап номчаан. База-ла ажылчын А. В. Языков тыва чогаалчылар С. К. Тока, К. К. Кудажы, М. Б. Кенин-Лопсан оларныц чогаалдарының очулгаларын оскедаа хой саныг номнар-биле кады номчуп турары солун...

Ажыл шагы доступ турда, библиотекага келир кижилерниц саны улам ковудей берди. Болук школачылар номчулга залында чыглып келген. Улуг улус база хой кээп тур. Оларныц аразында чаа номчукчулар-даа бар. Электри станциязында ажылчын (электромонтер) Михайл Куманов бо библиотекада эң-не баштай келген. Галина Петровна чаа номчукчуну оорушку-биле хүлээп алгаш, библиотека-биле, ында янзы-бүрү адырлар, делгелгелер-биле каксы таныштырып, беседа кылган. Оон мергежиниц аяны-биле кандыг литератураны сонуургап болурун база чугаалады.

Б. ДИРЧИН.

МОСКВА. ССРЭ-ниц Төп телевидениезиниц эң-не сураглыг дамчыдылгаларының бирээзи— «13 олуттуг шайлаарак» эфирже дыка хөй катап үнүп турар. Ол эң баштай телевизорлар экраннарынга 1966 чылда көстүп келген болгаш көрүкчүлерге 8 чыл иштинде ынак дамчыдылга боон турар.

Совет киноюң болгаш театрның сураглыг артистериниц — Спартак Мишулин, Ольга Аросева, Наталия Селезнева, Валентина Шарыкина оларның чорудуп турар дамчыдылгазында хөгжүм-музыка кезээде хөйү-биле куттулуп турар. Режиссер Г. Зелинскийниц монтажка ажыглап турар бир янзы методу даштыкы эстрада музыказының чаа чүүлдери-биле көрүкчүлерни таныштырып турар.

АДААНДА ЧУРУКТА: чайгы «дыштанылга» доозулган. «Шайлаарак» хуралдаар дээш чыглып келген. Солагай талаадан оң талаже — пан Беспальчик — артист В. Козел, Зося — В. Шарыкина, Вотруба — В. Байков, пан Директор — С. Мишулин, Ванда — Е. Санько, пан профессор — Б. Рунге.

ҮСТҮНДЕ ЧУРУКТА: дамчыдылганың музыка редактору Софья Трушина—«Шайлаарак» кирер музыка болгаш ырлар диле чоруур кижи ол.

В. СОЗИНОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ныц фотохрониказы).

НАЙЫРАЛДЫҢ КӨВҮРҮҮ

Бо чылын Москвага ийи удаа аалдап четтим. Тодаргайлаарга, чазын ССРЭ-ниц Чогаалчылар эвилелиниц Переделкино дээр чогаадылга бажыцыңа, а күзүн тыва литератураныц болгаш уран чүүлүн хүнеринге киржип чорааным ол.

Элээн каш чылдар дургузунда тыва шүлүкчүлериниц чогаалдарын орус дылче очулдуруп келдим. Бо дээрге ук чонуң амыдыралын, чаңчылдарын эки билирин негеп кээр нарын Херек. Ынчангаш бо талазы-биле тыва шүлүктерни очулдуруп турар чамдык очулдурукчулар-биле маргыжар-даа ужурга таварышкылаан мен. Харын-даа «Литературная Россия» солунуң арыннарына маңаа хаарыштыр дискуссия безин эрткен. Орта мээн-биле маргылдаалыг чуганы Москва шүлүкчүзү, очулдурукчу Павел Железнов чоруткан, а түңнелни бистиң чаңгыс чер-чуртуувус — Антон Калзан үндүрген чүве. 1969—70 чылдарда болган бо дискуссияныц соонда, П. Железнов биле мээн арамга үгле маргылдаалыг чагаалар ужугун турганындан аңгыда бот-боттарывыс ужурашпаан бис.

Эрткен чазын Переделкиного Павел Ильич Железнов-биле таварыла болуп ужураштывыс. Ол—Ада-чүрттүп Улуг дайынының киржикчизи, маадырлыг Панфилов дивизиязының солдады, быжыг туруштуг, коммунист дээрзин ынчан билген мен. Ындыг кижилер-биле найыралдажыры ажыктыг.

База бир ужуражылга. Переделкинонуң сесерлиниге чораан, сандайда олурган шилгелек, бажының дүгү агара берген кижиниц эскерин кагдым. Оон хевири мурнунда хой удаа көрген чуруктарымны сагындырып келген.

— Тывадан келген силер бе?—деп айтырбышаан, ол менден Кызылдың өскенин, тыва чогаалчыларын чүүү кылып, театрда кайдыг шиилер үнүп турарын айтырыла эгелээн. Ол кымыл дээрзин номчукчу билип каапкан боор. Степан Щипачев-биле ынчалдыр ужурашкан мен.

— Тывага ынак болгаш ону үргүлүү бодап чоруур мен — деп, ол чугаалады...

Дараазында Москваже баарымда бо-ла бүгүнү самолётка олура бодап чордум. Шак мындыг шүлүк агаарга төрүттүнген:

Ада-өгбем
Алыс чуртун кежир уштум.
Поездилиг
Болап эртсе — чараш-ла ийин!
Бүрү, чечек.
Бүгү бойдус шинник-каазы —
Орус күстү
Онза-шимен угулзалаар
Кеткен тараа
Хевистелчек аңгыстары
Самолёттан
Шал-бул коргуур хомудан-чыын..
Алыс угум
Ава — Волгам эриинде бол.
Овур черде
Өзүм-баарым ханы сиңгеш.
Азий дипте
Ак-көк хемдеи өжүп үнгеш.
Өгбе черим
Өорушкүлүг харап чор мен..
Хорек-чүрээм
Хоглээшкини ужурлуг тур:
Волгамда —
Боттуң чалыы чылдары арткан.
Саян эдээ —
Чарт угаан кирген черим.
Оорушкүм,
Өлчей-кежим, даржылгам-даа
Даглар ыды
Талыырда — Тыва черде.

Бо шүлүүмүү Москва облазының педагогика институдунга студентилер-биле ужуражылгага бир-ле дугаарында номчаан мен. Ынчан доцент Мигунов менден ол-ла дораан айтырды:

— Бистер Сибирь школаларынга башкылар-белеткеп турар улус болгай бис. «Даглар ыды талыгырыңы» дугайын чугаалап бергеи болзуңарза?

Студентилерге Сибирьниц база Тываныц дугайында каксы чугаалаалым-даа.

РСФСР-ниц Чогаалчылар эвилелиниц баштаар черинге болгаш Литературларныц Төп бажыцыңа үттүндүрбас ужуражылгалар болгулаан. Эң алдыңгы Степан Петрович Щипачевтуң Тыва дугайында сактыышкыннары, С. Токаныц «Араттың сөзү» деп чогаалын орус дылче очулдурар дугайында сагыш салып, харылдаа оон баштайгы эгелериз боду очулдуруп турганын дыңнаарга солун чораан.

—, Степан Сарыг-оолдун, Сергей Пюрбөвүнүң болгаш өске-даа тыва чогаалчыларныц чогаалдарын үнелээр мен. Оларныц аразындан С. Токаныц «Араттың сөзү» — делегейниц сураглыг чогаалдарыныц одуруунда болгай. Ол ындыг болур-даа—деп, С. Щипачев чугаалааш, Тыва дугайында шүлүктерин номчуду. Кажан ол «Делегат» деп шүлүүн номчуй бээрге, тыва херээжен кижиниц овур-хевири каракка көстүп кээр. Оон аңгыда Сергей Петрович тыва бижиктиц, чечен чогаалдың хөгжүүрүнге А. Пальмбахтың улуг ачы-хавыалыг болганын демдеглеп, оон дугайын сагыйганы таварылга эвес. Ам А. Пальмбахка турасказаткан шүлүүмнү тыва номчукчуларга таныштырып көрейн.

Хайыралдыг, эргим кижи амы-тыныи
Хайлыг олум аспактапкан бачым шакта.
— «Башкы! Башкы!»Мындыг сөстү тыва кадай
Байгы сеткил ханызындан сөглеп орган.
Сулараксаан амдыы кижи ковайбас бол.
Сургуулунга эптиг-эзлдек башкылар дег;
—«Башкы! Башкы! Кызым чүү?»—деп човуур-биле.
Бажын хензиг көдүрбушаан харыы бергеи.
«Башкы, башкы»... Ийи-ле сөс—карак чажы..
Маңаа кым-даа элдепсинмейн харыылап боор:
Чарлыышкынның сөолгу ыдык сөзүн безин
Шак ол кижи дылга сөглээнин ол-дур.
Өглерге ол кире бээрге, улус дораан
Өрү дорже хүндүткелдиг уткуп чалаар
Бижик-билиг—чыруктың шаңнакчызы—
Билдилиг-даа, дыжын билбес чораан ийин.
Состерни ол одуруглай чыскаалдырып,
Сөолгу «чааже» командылап кирген-даа.
«Үжүглелди» кырган, чалыы аалдар санай
Үглеп турган үеин-даа канчап уттур.
Эртем-угаан далайынче эжиндирер
Эшкиштерни холда туткан амгы салгал
Эге үжүк үндезилээн башкызынга
Өгүүр шагда хүндүткелин сөглеп чоруур.
...Чарлыышкының сөзүн катап сагынгаш чээр.
Сагыш-сеткил кударалга канчап алзыр.
Балалбас нс арттыын каан башкызынга
Байлак Тыва сөзү бо-дур— Башкы! Башкы!».

— Бистер—очулдурукчулар улустарныц аразынга найыралдың ковүрүүн салын турар бис—деп, Павел Железнов бодунун чугаазынга чугаалаан. Ол шын. Чечен сөстүң шак ол барын ковүрүглери аңгы-аңгы нацияларныц аразында быжыг харылзааны тургузуп, оларныц ажыл-ишин, амыдыралын, чогаадыкчы чоруун мөөгпеп, нептередип турар. А. Пальмбах, С. Щипачев, С. Гудзенко, П. Железнов, О. Дмитриев болгаш өскелер-даа аңгы-аңгы нацияларныц номчукчулары-биле тыва чогаалдың аразында найыралдыг ковүрүүн тудуп келгенин болгаш кылып-дза турарлар. Ол чаагай херекке Тывала чурттап турар литераторлар бистер база эвээш эвес үлүг-хуувус киирер дээш ораллажып турар бис.

Светлана КОЗЛОВА,
шүлүкчү.

Эртем шинчилелдери
ЭРТЕ-БУРУНГУ ЧАЖЫТ

Кижи кажан, каяа тывылганыл? Ол айтырыг кижини үе дүптен бээр-ле аймаарадып келген. Шажын чүдүлге талазындан безин хөй-ле тоолчургу чугаалар бар. XVII векте прланд архиепископ Дж. Ушер судур ёзугаар октаргай бистиц эрага чедир 4004 чылда, а кижи октябрь 23-түн эртенгинин 9 шакта (чылын адап шыдаваан) бодараттынган деп саналан.

Шажыныц тоолчургу мегезинге бирги удургу XVII-XVIII векти археологтуг казыышкыннары таварыштырган. Оларныц дузазы-биле кижи бодунуц бурунгуларын танып алган.

Үе эрткен. Чаа археологтуг ажыдыышкыннар кылдынган. А соолгу 15 чылда мырыцай кайгамчыктыг түңнелдер үндүрүнген. Генетиктерин болгаш космофизиктерин эң бодарангай херекселдерин ажыглап турган ажылдары кижиниц тывылганынын дугайында эртемде тургускан чамдык бодалдарны шуут эде көөрүн негей берген.

2,5 САЯ ЧЫЛГА ЭДИГ

Англи археолог Луис Лакиниц Чөөн Африкага тывыштары онза солун. Чер картынцы ханы тип болур Олдувей каңпалынга 28 чыл казыышкыннарынын түңнелинде, 1959 чылда ол кадайы Мэри-биле кады бурунгу кижи бажының сөөгүн тып алган. Ол бурунгу өгбе 1 миллион 750 муц чыл бурунгаар чурттап чораан болган. Оон мурнунда кижи 500 муц чыл бурунгаар тывылган деп турган болза, ол чаа тывыш кижини 2 миллион хире чыл бурунгаар тывылган деп хереченлей берген. Орта бүзүревейдаа турган эртемденнер турган. Чүгле чазыгыс чыл болганда Мэри биле оон оглу Лики Джонатан оон-даа бурунгу кижиниц сөөктерин тып алганнар. Ону «Хомо Хабилис» азы «Кылымак кижи» деп адаан. Ол ийи буттап, дорт кылаштаар, кижи дүрзүлүг шимпанзе сарбашкыныныдан мээзин катаа улуг, а кол-ла чүве — ол даштан чепсек-хереселдер кылыы билир турган. Ол чыл эрткенде, 1970 чылда Лакиниц база оглу Ричард Рудольф хөлүүн чөөн талазындан чер алдынга 2 миллион 600 муц чыл чыдып келген кижи сөөктери тып алган. А 1973 чылда 3 миллион хире чыл болган кижи сөөктерин база тыпкан.

Кижиниц ужталган өгбелери сарбашкын ышкаш ыяш үне албас, сарбашкыныц чидиг диштери-биле үзе-чаза соп аар чүвезин даш-биле, үне халаш чедин аар чүвезин узун ыяшбиле чедин аар турган. Сарбашкындан кижиниц ийи буттап кылаштаар өгбелериниче шилчилге даш чепсек-хереселдер ажыглай бээриниц мурнунда болганы база солун. Сарбашкыныц мага-боду канчап өскерли бергеиле? Шупту сарбашкыннар оон кижи хевирже шилчиваэлиг?

БИЛДИНГИР-ДАА БОЛГУ ДЕГ

Ол айтырыгны шинтпирлээрде кижиниц өгбелериниц сөөкдаяа, оларяың турлаглары турган черлерни, горилла, шимпанзе болгаш кижи хевирлиг бүгү сарбашкыннарныц, нептерээн черлерни Африканыц карразынга демдеглепкен. Сарбашкыннар Барыын болгаш Төө Африкага, а кижиниц тывылган өгбелери Мурнуу болгаш Чөөн Африкага чурттап турган болган. А сарбашкыннарныц болгаш кижиниц ниити ачы-тореези Африка девискээринге деске нептерээн турган. Мурнуу болгаш Чөөн Африкага кижиниц өгбелериниц тывылганының чылдагааны ол черниц онзагай, байдалында деп түңнелди үвдүрүп болур. Оон онзагай чүвезин чүү дээрге уранныг казымал байлактарының, чер тиглериниц, вулганнарының хойу-биле ылгалып турар. Ында черде уранныг казымал байлактарыныц хой кезин бар.

— Ында чүү деп? Кижиниц бурунгулары — австралопитектер атомнуг бомба кылыы билир эвес — дээр-даа кижилер бар боор.

Бомба кылбайн турган харын. А уран хөй черде оон хереледениишкиниц улуг. Салгал дамчыдылгазын шинчилээр эртемденнер радиоактивтиг хереледениишкиниц дириг амытаннарын, оон иштинде кижиниц, салгалының шынарларын канчаар-даа өскертип болурун тодараткан. Ынчангаш радиоактивтиг хөделиишкиниц улуг Мурнуу болгаш Чөөн Африкага сарбашкыннарныц салгал шынары өскерлиц, дүгү дүжүп, чаа байдалга эптиг кылдыр хөлүрлүү, эспактаныр дванныц орнунга чер базар буттар тывылган, а Барыын Африканыц радиация эвээш черинге сарбашкыныар бо хүнерге чедир өскерилбейн артып калган деп тогаан болур. 3—5 миллион чылдар мурнунда Африка диптин ниити көдүрлүүшкүнүн, даглар тыптып, чер картынцы тигленип турганын геологтар чугаалап турар. Чогум-на ол үеде чер тиглериниге уранныг байлактар көстүп, хереледениишкин кижиниц тыптырынга салдарлыг болган деп санап болур. Ол-ла үеде уранныг байлактар чок черлерге дириг амытаннарга база өскерлиишкиннер болгулаашын шинчээчилер демдеглеп турар. Чамдык эртемденнер ол өскерлиишкиннериц чылдагаанын Черниц магниттиг (сорунзалыг) шөлүнүн өскерлиишкиниден болган деп таймылбырлап турар.

ДҮҮШПЕЙН-ДАА БАРГЫЛААР

Черниц магниттиг шөлү бүгү дириг чүвени хүшүц болгаш космостуц өлүмнүг хереледениишкиниден камгалап, ону Черни ооп эртер кылдыр кайдыктырып турар. Черниц магниттиг шөлү хөзер таварылгаларда чидие, Соңгу болгаш Мурнуу полюстары (уштары) солчуп турарын ажыткан. Ол солчулгаларныц үе хуусаазын тургузун көөрге, Чер төөгүзүнде ыска хуусаада (3 миллион биле 2,8 миллион чыл бурунгаар үениц аразында) магниттиг полюстар дөрт катап өскерилген. Ол солчулганың үезинде хүнүц болгаш космостун хереллери кандыг-даа моондак чок черже куттулуп турган.

Ол хереледениишкин дириг амытаннарга болгаш сарбашкынларга улуг салдар чок болган. А уранныг казымалдыг черниц сарбашкыннарынын чаа хевирже шилчиириге улуг салдар чедиргеи боон чадавас.

Кижиниц мага-бодунуц тургузуунда оон ыцайгы өскерлиишкиннер магниттиг полюстарныц солчулгазы-биле холбашкан. 700 муц чыл бурунгаар Черниц магниттиг полюстары амгы туруштарын эзлээн. Ол үеге чедир чурттаан «кылымак кижини» алаан сайыраңгай кижи солаан. Амгы хевириниц кижизи 40 муц хире чыл бурунгаар тывылган, а полюстарныц сөолгу солчуушкуну 30 муц чыл бурунгаар болган. Мында харын шала дүүшпейн турар байдал бар.

— Бүгү-ле өөредилге номнарында кижини күш-ажыл тывылдырган деп турар болгай. Ону канчаарыл?— деп айтырыг тургустунар.

КОЛ-ЛА ЧҮВЕ — КҮШ-АЖЫЛ

Күш-ажыл, чепсек-хереселдер чок болза кижи чурттап артып каан ыыдавас ийик. Бойдустуц янзы-бүрү өскерлиишкиннериниц үезинде кижи чепсек-хереселдерни сайыраңгайжыдып, солуп турган чаа байдалга чурттап артар эргезин камгалап ап келген. Ынчангаш күш-ажыл шинтпирлиг ужурдуалыг. Борта «күш-ажыл кижиниц амыдыралының бирги кол үндезини, харын-даа күш-ажыл кижини тывылдырган деп чугаалап болур хире салдарлыг болгаш—деп Ф. Энгельстиц чүс чыл бурунгаар бижээн кайгамчык сөстерин сактып болур. Ол чоруттунуп турар ажылдарныц уламчылалы кижиниц болгаш кижи шинтилелиниц тыаылганының дугайында ам-даа маргылдаалыг айтырыгларын шинтпирлээриге дузалыг.

«ИЗВЕСТИЯ» солундан.

Телевидение

НОЯБРЪ 24-ТЕ

МОСКВАДАН

12.00 — Дамчыдылгалар программазы.
12.05—Медээлер.
12.10—**«Совет Эвилелинге баран боон тур мен».**
13.10—Өөнүт телекөргүзүт. Школачыларга викторинаныц бирги турунун айтырыгларынын хөрылары. **«Салют, Типлелге!».**
14.10—Өөнүт телекөргүзүт. Мультфильмнер программазы: **«Чараа-чеченнің негейин солаанын», «Сармико».**
14.40—**«Музыкалыг кюск».**
15.10— **«Делегей панорамазы».**
15.40—Өөнүт телекөргүзүт. **«Кино аян-чоруктарының клуву».**
16.40—**«Революциядан төрүттүнген».** деп хөй сериялыг уран-чечен телефильмниц баштайгы көргүзүү. 2-ги фильм— **«Халдаашкын».**
18.00—**«Ye».** Информастыг программа.
18.30—Өөнүт телекөргүзүт. Телевидениениц делегей системазының кубогу дээш уран гимнастикага маргылдаа. Софиядан дамчыдылга.
19.00—19.10—Чапсар.
19.10—Өөнүт телекөргүзүт. Софияда уран гимнастикага маргылдаанын улаанчызы.
19.40—Өөнүт телекөргүзүт. **«Опереттага ынактарга».**
20.40—Өөнүт телекөргүзүт. **«Социализмниц тугунуц адаа-биле»** МАРН ТК-ныц Бирги секретарь Моол Арат Республиканыц Улусчу Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ю. Цеденбалдың совет телевиденнеге интервьюзу.
21.05—Өөнүт телекөргүзүт. **«Хар-кыс».** Уран-чечен фильм.
22.35—**«Гренада»** деп бот-тывынгыр ыры-хөгжүм ансамблиниц концерти.
23.00—23.30—**«Ye».** Информастыг программа.

НОЯБРЬ 25-ТЕ

МОСКВАДАН

13.15—Дамчыдылгалар программазы.
13.20—Медээлер.
13.30— Өөнүт телекөргүзүт. Моол дугайында документалдыг фильмнерниц программазы.
14.00— Информастыг программа. Концерт.
18.00—**«Ye».** Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

18.30—**«Челээш».** Дамчыдылга.
19.00—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.10—Моолдуң Араттың революстуг намының III съездизиниц болгаш Моол Арат республиканың тургустунганындан бээр 50 чыл болганынга тураскаатканн дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

21.00—Телемедээлер.
21.15—Чарлалдар, реклама.
21.20—**«Дошта чурумалдар».** Телефильм.
21.35—**«Саян кырында кежээ».** Дамчыдылга.
22.10—23.20—**«Майор Вихрь».** Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

НОЯБРЬ 24-ТЕ

«НАИЫРАЛ»: **«Проша тажы»** 10.00, 11.40, **«Оклахома боду хевээр»** 13.30, 15.20, 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Опчок алышкылар»** 9.00, 10.40, 12.20, 14.00, **«Соңгу рапсодия»** 15.40, 17.20, 19.00, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **Мультфильмнер** 10.00, **«Чаа бажыңче көшкени»** 11.30, 16.50, 18.30, **«Кара тажы»** 13.10, 15.00, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Оцеола»**, 11.00, 12.50, **«Ажык ном»** 14.40, **«Кыстың дацтыраа»** 18.00, 20.00 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Азалар кашпалы»** 12.00, **«Кара майыктааштыг узун ак кижи»** 16.40, 18.00 шактарда.

НОЯБРЬ 25-ТЕ

«НАИЫРАЛ»: **«Ынакшылыг сеи, Москва»** 9.40, 11.30, 13.20, 15.10, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Оклахома, боду хевээр»** 12.50, 18.40, 21.00, **«От, суг болгаш чес хоолайлар»** 9.20, 15.10, **«Том Сойерниц ужуралдары»** 11.05, 16.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Соңгу рапсодия»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Опчок алышкылы»** 15.00, **«Чаа бажыңче көшкени»** 16.40, 18.20, 19.50 шактарда.

Силерге 441800 ойнап алыышкыннар

1974 чылдың декабрь 30-де Москва хоорайга хүрүнеиц 3 хуулуг ойнаашкынныг иштики чээшкининиц талазы-биле ойнаашкынныц 68-ки тиражы болур.

Ол тиражка 441800 ойнап алыышкыннар таваржыр, оларныц иштинде 5000, 2500, 1000, 500, 100 болгаш 40 рубльлиг ойнап алыышкыннары таваржыр.

Бир эвес ол чээшкиниц тиражының облигациязы ноябрь 15-ке чедир садып албаан болзуңарза, ону декабрь 1-те чедир эң-не кудуку өртээ-биле — 10 рубльдиин 10 рубль 5 копеекке, 20 рубльдиц облигациязын 20 рубль 10 копеекке садып ап болур силер. Ынчаарга декабрь 16-дан 30-те чедир үеде 10 рубльдиц облигациязын 10 рубль 25 копеекке, 20 рубльдиин 20 рубль 50 копеекке садар. Облигацияларны садып алган кижилер чыл бүрүде ойнаашкынның сес тиражынга киржир. Ол дараазында хуусаларда болур. февраль 15-те, март 30-де, май 15-те июнь 30-де, август 15-те, сентябрь 30-де, ноябрь 15-те болгаш декабрь 30-де.

Облигацияларны садып ап, ойнаашкыннар тиражтарынга киржиңер!

Ала-чуртка бүдүрген 0,5 литр ишкир арага кудар савашилдерин, 0,5 литрдеа 3 литр чедир ишкир шил башкаларны хереглекчилер ниитилелдери хүлээп ап турар.

Районнарныц хереглекчилер ниитилелдериниц хүлээп алышкын-салбырларына болгаш магазиннеринге ук савалары хүлээдип бээринге идепкейлиг киржирин Тыва республиканыц Потребсоюзунуц баштаар черинден дилээн.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ Индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажыңы № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуц 24-63, редакторнуц оралакчыларының 35-24, пропаганда киллдизинин 23-54, харыысалгалыг секретарынын 23-35, партийжи амыдырал киллдизинин 37-13, культура киллдизинин 23-54, кодээ ажыл-агый киллдизинин 21-47, улетшүр киллдизинин 22-64, чагаа киллдизинин 41-27, информация база совет тургузуг киллдизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тиражы 16056. ЧАГЫГ № 2747. ТС—04356.

Тыва АССР-ниц Министрлер Чөвүлелиниц Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелериниц типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажыңы № 1).